

JEAN-CLAUDE LARCHET

Dumnezeu este iubire

Mărturia Sfântului
Siluan Athonitul

ediția a doua

Traducere din limba franceză de
Marinela Bojin

editura
Σοφία

București

Redactor: Elena Marinescu

Coperta: Mona Velciov

© Les Éditions du Cerf

© Editura Sophia, pentru prezenta ediție

Traducerea a fost făcută după originalul în limba franceză:
Jean-Claude Larchet, *Saint Silouane de l'Athos*, Les Éditions du
Cerf, Paris, 2001.

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
LARCHET, JEAN-CLAUDE

Dumnezeu este iubire: mărturia Sfântului Siluan Athonitul /
Jean-Claude Larchet; trad. din lb. franceza de Marinela Bojin -
ed. a 2-a - București: Editura Sophia, 2015
ISBN 978-973-136-470-4

I. Bojin, Marinela (trad.)

235.3 Siluan Athonitul
929 Siluan Athonitul

Cuvânt înainte

Starețul Siluan, călugăr rus din Muntele Athos, născut în 1866, mort în 1938 și canonizat în 26 noiembrie 1987, apare astăzi ca unul dintre cei mai mari sfinți ortodocși ai secolului XX.

El este autorul unor însemnări de o mare forță duhovnicească, care conving pe dată și se întipăresc pentru totdeauna în mintea și sufletul celui care le citește.

Aceste însemnări sunt o mărturie directă a experienței lăuntrice a Sfântului Siluan, vădind o familiaritate cu realitățile duhovnicești cele mai înalte și o adevărată intimitate cu Dumnezeu care, în anumite privințe, pot să-i pară cu totul străni omului „obișnuit”, care n-a avut parte de asemenea trăiri.

Aproape lipsit de carte, Siluan se exprimă într-un limbaj foarte simplu, plin de repetiții, cu totul lipsit de orice înfloritură literară, ca și de orice abstracțiune.

Temându-se ca o asemenea simplitate să nu-l conducă pe cititor la nesocotirea celor scrise de el, sau să împiedice prețuirea la adevărata lor valoare a însemnărilor sale și a experienței transmise prin ele, ucenicul Sfântului Siluan, Arhimandritul Sofronie, cel care le-a publicat, a socotit necesar să le însoțească de un comentariu extins, scoțând la iveală întreaga lor profunzime¹.

¹ *Starets Silouane, moine de Mont Athos. Vie – Doctrine – Ecrits*, Paris et Sisteron, 1973.

O altă rațiune a comentariului său a fost situarea cuvintelor Sfântului Siluan în cadrul experienței duhovnicești a Bisericii Ortodoxe și al tradiției ascetice a Părinților, căci scoase dintr-un asemenea context, ele pot fi greșit înțelese, banalizate sau alterate, putând chiar să ducă la unele devieri, așa cum din păcate s-a și întâmplat.

Sfântul Siluan dă mărturie de o viață duhovnicească cu adevărat împlinită, strălucind de marile virtuți creștine ale smereniei și iubirii desăvârșite; el ne vorbește de pe această culme la care a ajuns. Scrisul său este asemenea unui munte căruia nu i se pot vedea poalele larg întinse, ci numai vârful cel mai înalt care, de departe, pare ușor de atins, dar în realitate la el nu se poate ajunge decât fie bătând lungi cărări șerpuite, fie cățărându-te pe stânci abrupte. Asemenea operei de artă, care, o dată terminată, prin strălucirea ei aruncă în deplină uitare toată truda și durerile creației, caracterul spontan și direct al însemnărilor Starețului, firescul cu care harul undește din ele, adesea fac uitat faptul că așezarea sa duhovnicească este rodul a patruzeci de ani de aspre lupte duhovnicești – după cum, de altfel, el însuși o spune –, de viețuire din care n-au lipsit împlinirea statornică a poruncilor, o îndelungată și metodică războire cu patimile și o stăruitoare strădanie de dobândire a tuturor virtuților, roade ale conlucrării dintre nevoința omenească și harul dumnezeiesc.

Pentru cititorul străin de realitățile profunde ale vieții duhovnicești există primejdia de a lua drept început ceea ce, în realitate, reprezintă capătul acesteia. Părinții cei sporiți obișnuiesc să sfătuiască, cu multă înțelepciune, pe fiii lor duhovnicești să nu înceapă prin a citi scrierile Sfântului Simeon Noul Teolog. Am putea da același sfat și în ceea ce privește scrisul Sfântului Siluan, care, după cum vom vedea, are multe lucruri comune cu al aceluia. Dacă experiența pe care ne-o pune înaintea Sfântul Siluan mărturisește cu

tărie că este cu putință pentru om să ajungă la sfințenie, să se mântuiască și să fie îndumnezeit prin har, după făgăduința lui Hristos, dacă, deci, ea este cu adevărat un model sigur și un ideal pentru fiecare creștin, de ea nu se poate împărtăși pe dată oricine și nu poate constitui dintru început, ea singură, așa cum au crezut unii, o rânduială de viață duhovnicească din care pot lipsi cele despre care scrisul său nu spune nimic, dar pe care această viață le implică și le presupune. Pentru a te apropia de această mărturie de viață duhovnicească, cu folos și fără înșelare cât privește adevăratul ei înțeles, e trebuință de ucenicie și îndrumare care s-o situeze în contextul mai larg al vieții ascetice și mistice a Bisericii Ortodoxe.

Studiile care constituie prima parte a lucrării noastre – după o introducere care face aducere-aminte de marile trăsături ale vieții, personalității și scrisului Starețului, pentru cei care nu le cunosc – sunt o modestă prelungire a demersului exegetic al Arhimandritului Sofronie. Analizând temele fundamentale ale scrisului Sfântului Siluan, în jurul cărora, practic, se organizează și se face înțeleasă întreaga sa învățătură, vedem că:

1) experiența de care dă mărturie Sfântul Siluan și învățătura izvorâtă dintr-o asemenea experiență se integrează deplin în tradiția ascetică și mistică a Bisericii Ortodoxe, continuând-o;

2) mai precis, această experiență și învățătură corespund experienței și învățăturii unor anumiți Părinți ai Bisericii, având o aceeași natură și profunzime, și că, prin urmare, Sfântul Siluan poate fi socotit pe drept cuvânt un Părinte ale Bisericii²;

² Amintim că, spre deosebire de Biserica romano-catolică, care consideră că epoca patristică s-a încheiat, în Apus, în secolul al VII-lea, o

3) cu tot caracterul ei deplin tradițional, învățătura lui are totuși o puternică originalitate, nu pentru că ar introduce vreo inovație, ci pentru că exprimă adesea sub o formă cu totul nouă adevărurile de totdeauna ale experienței creștine, această nouă formă vădind o însușire cu totul specială de a răspunde neliniștilor, așteptărilor și nevoilor omului acestui secol, după cum arată largul ecou pe care-l are în zilele noastre excepționala sa scriere și numeroasele mărturii ale celor care au fost ajutați în viața lor de cuvintele sale.

În partea a doua prezentăm unele texte ale Sfântului Siluan, diferite unele de altele prin rațiunea pentru care au fost scrise, prin scopul și forma lor, dar în care, în ciuda acestor deosebiri, ca și a distanței în timp care le desparte, descoperim stilul său particular și principalele sale teme duhovnicești. Câteva scrisori prezintă interesul de a fi fost scrise în ultimele sale luni de viață pământească. Ultima dintre ele, adresată lui Chiril – viitorul arhimandrit Serghie – Șevici, este cel din urmă text scris de Sfântul Siluan. O putem privi, de aceea, drept o pecete a mărturiei și învățăturii sale.

PARTEA ÎNTÂI

Studii

O notă a traducătorului

În originalul francez se indică paginile unde se află textele citate din Sfântul Siluan. Ne-am permis să eliminăm aceste indicații pentru a lăsa să respire, fără nici o sincopă, un text care este nu numai un studiu, ci și, mai ales, o lucrare duhovnicească în sine – căci nu se poate vorbi despre lucruri duhovnicești altfel decât în chip duhovnicesc –, un fel de „glafire” ale însemnărilor Sfântului Siluan. Chiar J.-C. Larchet spune undeva (*La thérapeutique des maladies spirituelles*) că „un studiu impune o prezentare analitică, adică separarea și uneori chiar izolarea părților componente ale unei realități vii, care, de fapt, sunt organic legate și într-o neîncetată interferență” și că a dorit să atenueze acest „neajuns”. Cartea nu pierde nimic din caracterul de studiu, transparent prin celelalte multe însușiri ale ei, iar lectura devine mai emoționantă. Uneori, acolo unde se făceau doar trimiteri la însemnările Sfântului Siluan, am dat citatele în întregime, pentru frumusețea lor. Cititorul poate descoperi, de altfel, singur toată această mărturie de înaltă viață duhovnicească a Sfântului Siluan, adunată într-o carte de numai două sute de pagini (minunat tradusă în românește de Părintele Ioan Ică și Diac. Ioan Ică jr., din care am și preluat citatele din Sfântul Siluan), care se citește pe nerăsuflăte. În această învățătură vie și cu totul unică, numai un spirit analitic ca cel al lui Jean-Claude Larchet putea să sesizeze o structură, un relief comun întregii tradiții patristice, liniile de forță ale unei adevărate teologii, pe care, cu ajutorul său, le putem vedea și noi acum ușor și limpede.

Viața, personalitatea și scrierile Sfântului Siluan

I. Viața¹

Simeon Ivanovici Antonov (viitorul stareț Siluan) s-a născut în 1866, în satul Șovski, din gubernia Tambov, într-o familie de țărani, care aveau să aibă șapte copii (cinci băieți și două fete)².

¹ Întrucât primele două părți ale lucrării din care citează prof. Larchet – *Viața și Învățătura* – se regăsesc în vol. *Fericitul Arhimandrit Sofronie, Viața Sfântului Siluan Athonitul*, Editura Schitul Românesc Lacu, Sfântul Munte Athos, 2001 (prescurtat *Viața...*), iar partea a treia – *Scrieri* – în vol. *Cuviosul Siluan Athonitul, Între iadul deznădejzii și iadul smereniei*, Editura Deisis, f.a. (prescurtat *Scrieri*), am trimis la paginile acestor traduceri – *Nota trad.*

² Pentru acest capitol am folosit drept sursă principală lucrarea Arhim. Sofronie, *Starets Silouane, moine du Mont-Athos. Vie – Doctrine – Ecrits*, Paris et Sisteron, 1973 (la care trimit toate paginile menționate între paranteze, neînsoțite de alte indicații). Cartea este aproape singurul document referitor la acest subiect. Cititorul poate afla din ea mai multe detalii. Cu ajutorul datelor disparate cuprinse în lucrare, ca și în convorbirea cu Arhim. Sofronie publicată în revista *Paix* (nr. 54-55, 1988, pp. 40-59), am încercat să datăm cu mai multă precizie unele dintre evenimentele despre care vorbim. Rezultatele încercării n-au fost cele așteptate și credem că ele nu se vor schimba nici în viitor, din pricina absenței aproape totale de documente referitoare la acest subiect și a dispariției celor care ar fi putut să ne ofere mărturii asupra vieții Sfântului Siluan. Chiar părintele Sofronie, concentrându-se asupra a ceea ce este esențial în viața sfântului, și anume biografia lui duhovnicească, nu s-a preocupat de datarea exactă; el însuși spune: „Niciodată nu ne-am interesat de evenimentele vieții

Nu știm nimic despre copilăria sa, afară de faptul că părinții lui erau foarte evlavioși, ceea ce, fără îndoială, i-a marcat viața. Mai târziu, Sfântul Siluan avea să spună despre tatăl său că era un om înțelept, blând și răbdător, o adevărată pildă pentru el. După mulți ani de viață petrecută în mânăstire, el spunea: „Eu nu am ajuns la măsura tatălui meu... Un astfel de stareț aș fi vrut să am.”

Toată învățătura lui Simeon se reduce la școala pe care a urmat-o în satul natal „vreme de două ierni”.

În adolescență a lucrat ca dulgher pe moșia prințului Trubețkoi, unde fratele său fusese angajat pentru unele lucrări de construcții. Era înalt și voinic și avea o forță fizică deosebit de mare.

În tinerețe a dus o viață obișnuită, asemenea celorlalți flăcăi din sat: iubea muzica, el însuși cântând la armonică, mergea la petreceri, avea prieteni, se plimba cu fetele. În acest timp a trecut printr-o criză mistică, rugându-se fierbinte și simțind o chemare lăuntrică spre monahism. Starea sa n-a durat însă decât câteva luni, după care s-a întors la felul lui obișnuit de viață, despre care mai târziu va spune că era „întinată de păcat”.

Dar, odată, în vis, a auzit un glas care i-a spus: „Nu-mi place ce faci!” Simeon a înțeles că era glasul Maicii Domnului, iar întâmplarea aceasta minunată, care s-a petrecut cu puțin timp înainte de a pleca la armată, i-a schimbat profund viața. El a căpătat simțirea ascuțită a stării sale de păcătoșenie și în același timp a înțeles ce mare milă au Domnul și Maica Sa de păcătoși. Căindu-se și rugându-se fierbinte, s-a hotărât să se facă monah.

În această stare de spirit și cu asemenea simțire a inimii și-a făcut el armata la Petersburg, având asupra ca-

marazilor săi o puternică înrâurire duhovnicească, despre care s-au păstrat multe mărturii.

Cu puțin înainte de eliberarea din armată s-a dus la părintele Ioan de Kronstadt, un preot de parohie care atrăgea prin viața sa sfântă mult popor³. Negăsindu-l și neputând deci să stea de vorbă cu el, i-a lăsat un bilet, în care i-a scris doar atât: „Părinte, vreau să mă fac monah. Rugați-vă să nu fiu împiedicat de lume.” Roadele rugăciunii părintelui Ioan s-au făcut simțite din ziua următoare, în mod premonitoriu, după cum le-a privit Simeon în lumina experiențelor duhovnicești ulterioare: el a simțit cum în jurul lui „vuiesc flăcările iadului”.

La încheierea armatei, fără să mai adaste, a plecat la Athos, unde a fost primit ca frate în mănăstirea rusească „Sfântul Pantelimon”, în toamna anului 1892 (p. 28).

Acolo, Simeon s-a cufundat în rânduiala de viață a monahismului atonit, veche de mai mult de zece veacuri, care cuprinde lungi slujbe la biserică, rugăciune la chilie, muncă în folosul mănăstirii.

El a suferit alte ispite, încă și mai puternice. La sfatul duhovnicului, se împotrivea gândurilor rele care-i bântuiau mintea, alungându-le de îndată ce se iveau și stăruind într-o adâncă pocăință, reușind astfel ca în puțin timp să dobândească o stare de mare curăție lăuntrică, la care majoritatea monahilor abia dacă ajung după mulți ani de nevoință. La scurtă vreme după aceasta, pe când se ruga la icoana Maicii Domnului, el a primit darul rugăciunii neîncetate a inimii.

Totuși ispitele s-au întetit și au început să i se arate diavoli, care îi spuneau uneori că este un sfânt, încercând

³ Acesta a fost canonizat recent de Biserica rusă. Scrierea sa, *Viața mea în Hristos*, a fost parțial publicată în limba franceză (Bellefontaine, 1979).

astfel să trezească în el mândria, altelei că nu se va mântui niciodată, ca să-l ducă la deznădejde. În lumina experiențelor și a viețuirii sale duhovnicești ulterioare, încercarea a avut și ea un caracter premonitoriu. Chinuit cumplit de aceste năvăliri drăcești, ca să li se poată împotrivi, se ruga cu și mai multă râvnă, ținea post aspru și nu dormea noaptea mai mult de o oră și jumătate, împlinind și ascultarea pe care o avea la moara mânăstirii, unde zilnic trebuia să se facă față nevoilor de hrană ale celor aproape o mie opt sute de monahi și ale sutelor de închinători care veneau aici⁴.

Puterile tânărului Simeon au început să slăbească; era tot mai des cuprins de deznădejde și într-un sfârșit a ajuns să se simtă părăsit cu totul de Dumnezeu, având parcă sufletul afundat în iad. Într-o zi, când suferința sa era mai cumplită ca niciodată, la vecernie, în biserica Sfântului Ilie, i s-a arătat Hristos viu. S-a simțit atunci umplut de focul Duhului Sfânt și învăluit de o mare lumină dumnezeiască și a fost, ca și Apostolul Pavel, răpit la cer, unde a auzit cuvinte de nespus și a gustat dulceața iubirii dumnezeiești. Această vedere, care a fost de scurtă durată, l-a lăsat pe Simeon cu totul istovit, simțind-o însă ca pe o nouă naștere de sus. El a fost și mai mult convins de mila lui Hristos față de cei păcătoși și s-a simțit cu adevărat iertat pentru păcatele sale, ceea ce i-a dat o mare liniște lăuntrică și timp de mai multe luni a fost cuprins de o nespusă bucurie duhovnicească.

⁴ Moara, astăzi părăsită, este situată la o oarecare depărtare de mânăstire, în stânga drumului care duce spre una dintre principalele dependențe ale mânăstirii, Vechiul Russicon. În vremea lui Siluan, aici se făceau zilnic aproape o mie de kilograme de pâine (Vezi A.-E. Tachiaos, „Silouane et le Mont-Athos”, *Buisson Ardent. Cahiers Saint-Silouane l'Athonite*, 6, 2000, p. 57).

După un oarecare timp, în urma unei slujbe de priveghere, Simeon a avut o experiență asemănătoare, dar mai puțin intensă, a cărei amintire i-a rămas vie, dar pacea și bucuria inimii s-au stins, simțind acum numai descumpănire și teamă din pricina pierderii harului. Îndepărtarea lui Dumnezeu, simțită ca o părăsire, l-a cufundat pe Simeon într-o mare tristețe. Vederile drăcești i s-au arătat din nou, întunecându-i sufletul.

Cerând sfatul duhovnicului și dezvăluindu-i cele întâmplate, acesta nu și-a ascuns mirarea pentru sporirea duhovnicească a tânărului frate, lăudându-l chiar. Ceea ce a născut în tânărul Simeon gânduri de slavă deșartă și mândrie, cu care din acel moment a avut de luptat în primul rând, în războiul lăuntric dus împotriva acestor mari patimi, cele mai rele și mai viclene dintre toate care războiesc sufletul omului.

În anii care au urmat, Simeon, devenit în 1896 călugărul Siluan, a avut parte când de bucuria și pacea venirii harului, când de chinul și tristețea părăsirii. Vederea minunată a lui Hristos de care a fost învrednicit îl întărea, căci prin ea fusese încredințat de marea milostivire a lui Dumnezeu, și-l făcea să dorească cu ardoare să afle iarăși starea de har din vremea arătării Domnului, dar în același timp simțea cu durere pierderea harului și tristețea depărtării de Dumnezeu. Aparițiile drăcești au continuat să-l tulbure, mai ales în timpul nopții. Peste toate acestea trece cu ajutorul rugăciunii și al celei mai adânci căințe, dar cu prețul unor mari suferințe lăuntrice.

După cincisprezece ani de la cea dintâi arătare a lui Hristos, într-o noapte⁵, pe când se ruga, a văzut un diavol uriaș

⁵ Întâmplarea despre care vorbim s-a petrecut cu doi-trei ani înainte ca Siluan să primească „marea schimă” monahală în 1911. Probabil că pe atunci locuia în Vechiul Russicon, mai precis într-o

stând în fața icoanelor și așteptând ca Siluan să facă mătâni înaintea lui; chilia toată era plină de diavoli, care încercau să-l împiedice de la rugăciune, după obiceiul lor cel rău.

Atunci Siluan s-a îndreptat cu rugăciune spre Hristos, spunând așa: „Doamne, Tu vezi că eu vreau să mă rog cu duh curat și că dracii mă împiedică. Învață-mă ce trebuie să fac pentru ca ei să nu mă mai necăjească!” Și Hristos i-a răspuns: „Cei mândri au întotdeauna de suferit din pricina dracilor.” „Doamne, a spus Siluan, învață-mă ce să fac ca să am inimă smerită!” Și a auzit acest cuvânt: „Ține-ți mintea în iad și nu deznădăjdui.”

Această nouă minune a avut o importanță hotărâtoare pentru viața lui duhovnicească. Sfatul pe care i l-a dat Hristos, bogat în înțeleșuri⁶, a devenit pentru el, din acea clipă, o rânduială de viață lăuntrică, fundamentală și de mare preț, pentru că-i fusese dată de Dumnezeu însuși.

Primind să-i dea sufletului său așezarea pe care i-o descoperise Domnul, a ajuns curând la liniștea și pacea inimii, fiind tot mai încredințat de bunătatea lui Dumne-

colibă de sihastru („kalyve”) pe care și-o făcuse chiar el, la o distanță de cinci minute de clădirea principală, pentru a putea viețui într-o mai mare singurătate. Starețul Siluan primise de la egumenul mănăstirii îngăduința să-și părăsească „ascultarea”, pentru a trăi ca un sihastru. Vechiul Russicon era o dependență importantă a mănăstirii principale, situată în pădure, la aproximativ o oră și zece minute de mers pe jos, la o înălțime de 250 de metri deasupra mării, unde se retrăgeau monahii care voiau să se dedice unor nevoițe mai aspre, în singurătate și liniște, departe de agitația din mănăstire, pricinuită de mulțimile de pelerini. Înainte de a merge la Vechiul Russicon, a mai avut o ascultare și la Kalamareia, un metoc al mănăstirii, situat în afara Athosului, la sud-est de Tesalonic, unde călugării cultivau grâul necesar pentru pâinea din mănăstire (vezi, A.-E. Tachiaos, *op. cit.*, p. 58). Este imposibil să stabilim cu precizie cât timp a petrecut în fiecare dintre aceste locuri.

⁶ Vezi Capitolul III.

zeu și simțind tot mai puternic și mai des prezența și lucrarea harului.

Dar războiul lăuntric nu încetează, ci, dimpotrivă, se întetește. Acum, învățat de Hristos, el știe cum să-l ducă mai bine, luptând mai întâi de toate cu gândurile de tristețe și deznădejde, și mai ales cu slava deșartă și mândria. Abia după cincisprezece ani de astfel de lupte a dobândit pacea inimii, ajungând să alunge de îndată ce se iveau gândurile care-l tulburau odinioară⁷.

Cunoscând el însuși cât de mare este mila lui Dumnezeu față de păcătoși, Siluan a început să se roage fierbinte și des pentru ca milostivirea Lui să se reverse asupra tuturor oamenilor, pentru ca toți să-L cunoască pe Dumnezeu și să fie mântuiți de El. Sfântul. Siluan nu mai făcea de-acum nici o deosebire între grija de mântuirea sufletului său și cea pentru mântuirea întregii lumi⁸. Pentru el iubirea aproapelui era nedespărțit legată de iubirea lui Dumnezeu, iar iubirea de aproapele însemna a-i iubi și pe vrăjmași⁹; „fratele nostru este viața noastră”, spunea. El n-a încetat să se roage și să plângă pentru întreaga lume, pentru cei vii, ca și pentru cei morți, dar și pentru cei ce au să vină pe lume.

Pe atunci Siluan avea ascultarea de econom, îngrijindu-se de aprovizionarea marelui antrepozit situat în apropierea mănăstirii¹⁰. Îndruma vreo două sute de muncitori,

⁷ În momentul când a ajuns la pacea inimii și la un mare grad de nepătimire, Siluan avea șaiszeci de ani. În această perioadă (1925), viitorul ucenic al starețului Siluan, părintele Sofronie, vine în Muntele Athos. Iar din 1931 încep lungile sale convorbiri cu starețul.

⁸ Vezi Capitolul IV.

⁹ Vezi Capitolul III.

¹⁰ Nu se știe când i s-a încredințat această ascultare. Știm doar că a împlinit-o „vreme de mulți ani, spre sfârșitul vieții sale” (*Viața...*, p. 75).

cu care nu avea doar simple relații de muncă, ci se ruga și suferea pentru fiecare dintre ei. Atunci când i s-a încredințat această ascultare, Siluan s-a rugat la Dumnezeu ca să-l ajute s-o împlinească cât mai bine și a primit de la Domnul răspuns: „Păstrează darul care ți s-a dat.” Așa că, împlinindu-și ascultarea, care cerea mare atenție și multe întâlniri cu oamenii, Siluan n-a părăsit rugăciunea nici o singură clipă și, după spusele sale, a avut mai multă liniște decât atunci când a mers să se roage în singurătatea de la Vechiul Russicon¹¹.

Pentru a afla o mai mare singurătate, adesea dormea chiar în depozitul de care se îngrijea, unde nu era nici un pic de căldură. Din pricina frigului, sănătatea i s-a șubrezit pentru totdeauna; suferea de reumatism și avea dureri de cap, care-l sileau să stea culcat. De altfel, trupul său era slăbit de nevoițele la care se supunea de mulți ani¹².

În ziua de joi, 15 septembrie 1938, Siluan, grav bolnav, a fost dus la infirmeria mănăstirii. Luni, 19 septembrie, i s-a făcut sfântul maslu. După o săptămână starea lui s-a înrăutățit. Vineri, 23 septembrie, ieromonahul Serghie a citit la căpătâiul lui Canonul de umilință al Maicii Domnului la ieșirea sufletului. Sâmbătă, 24 septembrie, la al doilea ceas din noapte, monahul Siluan a adormit cu pace în Domnul.

II. Personalitatea Sfântului Siluan

Înfățișarea lui exterioară era simplă și modestă. Era înalt, solid și plin de putere. Fața îi era pașnică și blândă,

¹¹ Vezi mai sus, nota 5.

¹² Durerile de cap i-au apărut în timpul șederii la Vechiul Russicon și au continuat toată viața (*Scrieri*, p. 204).

exprimând bunăvoință. Era cu totul nepăsător față de aspectul exterior.

Felul lui de a fi era plin de simplitate.

Se purta cu toți oamenii cu multă blândețe, nutriend pentru ei o dragoste compătimitoare, plină de delicatețe; era deosebit de sensibil la durere și suferință. Felul acesta de a fi îl avea față de toate celelalte creaturi ale lui Dumnezeu, fie ele animale sau plante.

Respecta și prețuia pe fiecare om, ferindu-se să judece pe careva, neținând seama de starea socială sau de felul lui de viață. Îi înțelegea pe toți, văzând în fiecare ce avea mai bun, necriticând pe nimeni și neosândind pe nimeni. Nu vorbea niciodată în doi peri, nu lua în răs pe cineva și nu disprețuia pe nimeni.

Plin de iubire și smerenie, nu ieșea niciodată în față, ci prefera să dea întâietate altora. În timpul discuțiilor se ținea deoparte, preferând să tacă decât să vorbească.

De o mare noblețe a sufletului și de o mare delicatețe a duhului și inimii, nu aflai în el minciună, grosolanie sau meschinărie.

Nu se mânia niciodată, rămânând întotdeauna egal cu sine. Cei care-l întâlneau erau îndată impresionați de marea lui blândețe, o trăsătură caracteristică a firii sale duhovnicești.

Având neîncetată rugăciune și căința inimii, era văzut adesea cu obrazul scăldat în lacrimi.

Purtarea sa cu ceilalți era simplă și firească. Vorbea cu măsură, fără umbră de mândrie, fără să vrea să învețe pe celălalt, folosindu-se de cuvinte simple, ca să se facă înțeles de către toți. În prezența lui nu simțeai nici o constrângere, nici o teamă. Se ruga pentru cei care veneau să vorbească cu el, și aceștia căpătau liniște și întărire prin rugăciunea sa. Avea darul ca, prin rugăciune, să-i ridice la înălțimile cerești și să-i facă să se împărtășească de starea

lui duhovnicească, transformându-i din punct de vedere duhovnicesc.

Cu toate acestea, Sfântul Siluan n-a avut ucenici. El n-a atras în preajma lui mulțimile, așa cum s-a întâmplat în cazul altor părinți atoniți. Influența lui din timpul vieții n-a fost pe măsura profunzimii sale duhovnicești. În mănăstirea în care a viețuit nu a fost prea bine cunoscut. Chiar părinți mai sporiți nu și-au dat decât mai târziu seama de adevărata lui valoare. Mulți dintre monahii care au trăit alături de el nu înțelegeau de ce vizitatorii străini cereau să-l vadă. Chiar arhimandritul Sofronie spune că „în timpul vieții a rămas necunoscut”, adăugând că, „în mod neîndoielnic, aceasta a fost nu numai voia lui Dumnezeu față de el, ci și propria lui dorință, pe care Dumnezeu i-a împlinit-o, ascunzându-l până și de părinții din Sfântul Munte”. Prin anii '70 am întâlnit în mănăstirea Sfântul Pantelimon monahi bătrâni care-l cunoscuseră și care spuneau despre el doar atât, că a fost „un bun călugăr”; craniul său, pe care am fost învredniciți să-l vedem și pe care l-am privit cu evlavie ca pe niște sfinte moaște, se găsește în osuarul mănăstirii, așezat, alături de celelalte, pe o poliță de lemn, grosolan cioplită, pe care s-a scris cu creionul numele său de monah data nașterii și a adormirii sale.

Numai cei care au avut prilejul de a sta de vorbă cu el și care s-au încredințat rugăciunilor lui au reușit să zărească scânteieri ale comorii din sufletul său și ale sfințeniei sale. Este vorba de câțiva monahi atoniți – unii din afara mănăstirii Sfântului Siluan – care îi cereau sfatul duhovnicești¹³, de pelerini (clerici sau mireni) care, întâl-

¹³ Printre ei, în primul rând părintele Sofronie, care, în timpul ultimilor șapte ani de viață ai Sfântului Siluan, a avut numeroase convorbiri cu el.

nindu-l o dată, veneau apoi cu regularitate să-l vadă¹⁴ sau de creștini care, auzind despre el de la aceștia, îi scriau și primeau răspuns¹⁵ sau pur și simplu se împărtășeau din roadele rugăciunii pe care o cereau de la el.

Notorietatea și marea influență de care se bucură astăzi Sfântul Siluan – canonizat de Biserica Ortodoxă pe data de 26 noiembrie 1987¹⁶ – se datorează activității neobosite a arhimandritului Sofronie (1896-1993), el însuși un mare bărbat duhovnicesc, care s-a folosit de propria operă și de propria influență pentru a face cunoscute viața și personalitatea starețului Siluan și mai ales pentru a-i răspândi și tâlcui scrierile.

III. Scrierile

Scrierile Sfântului Siluan, care au fost editate după moartea sa de arhimandritul Sofronie, n-au fost compuse pentru a fi publicate. Sfântul Siluan n-a făcut altceva decât să pună pe hârtie – în caiete, pe foi, în scrisori și adesea pe-o margine de carte¹⁷ – mărturii directe și nestilizate despre trăirile sale lăuntrice¹⁸. Cele scrise de el sunt vase um-

¹⁴ Este cazul episcopului Nicolae Velimirovici, celebrul predicator și scriitor creștin, supranumit „Hrisostomul sârb”.

¹⁵ Printre ei îi putem cita pe mitropolitul rus Veniamin, pe Nadejda Soboleva sau pe Chiril Șevici (viitorul stareț Serghie), ultima persoană cu care a corespondat Sf. Siluan.

¹⁶ Sărbătoarea sfântului a fost fixată pe data de 24 septembrie, ziua morții sale.

¹⁷ Cum sunt însemnările făcute pe marginea unui catalog de plante și flori de grădină, traduse în română în vol. Cuviosul Siluan Athonitul, *Între iadul deznădejzii...*, ed. a II-a.

¹⁸ Nici o indicație nu ne permite să datăm alte scrieri decât scrisorile. Ceea ce aflăm publicat de părintele Sofronie nu este un text

plute de revărsarea harului care izvora din ființa lui. Îl iubea pe Dumnezeu cu atâta tărie și simțea atât de puternic milostivirea Lui și revărsarea harului, încât, mânat de o forță mai presus de el, era parcă silit să-și vestească simțirile sufletului. Multe dintre paginile sale mărturisesc despre aceasta, îndeosebi următoarea, scrisă ca răspuns la un reproș pe care i-l făcuse un alt monah: „Inima mea Îl iubește fierbinte pe Domnul, cum voi ascunde focul care-o arde? Cum voi tăinui darurile Sale care-mi desfată sufletul? Cum voi uita

cursiv, ci un florilegiu de texte scrise în diverse perioade. Ele n-au fost scrise în ordinea în care au fost publicate; arhimandritul Sofronie este cel care le-a asamblat pe teme, selectând deci și decupând (de aceea într-o zi va trebui realizată o ediție critică, singura care va permite regăsirea integralității, ordinii și continuității textelor originale, făgăduință făcută deja acum aproape cincizeci de ani de episcopul Nicolae Velimirovici). Unitatea de duh și stil care caracterizează culegerea realizată de părintele Sofronie ne îngăduie să presupunem că aceste texte au fost scrise în perioada în care starețul ajunsese la pacea inimii și putea, cu oarecare distanțare și la adăpost de orice ispită sau înșelare, să-și exprime experiențele trecute și prezente, adică cele ce se petrecuseră cu el între anii 1925 și 1938. Unele indicii – de pildă, mai multe remarci făcute incidental de stareț – ne îndreptățesc să credem că cea mai mare parte a culegerii a fost scrisă către sfârșitul perioadei, adică între 1933 și 1938, mai curând către acest din urmă an. Astfel, starețul spune de două ori că prima venire a harului s-a produs cu patruzeci de ani în urmă (*Scrieri*, p. 137); experiența situându-se între 1893 și 1896 (vezi mai sus, p. 10), momentul în care au fost scrise aceste rânduri poate fi plasat undeva între 1933 și 1936, și chiar mai târziu, dacă privim cifra patruzeci ca aproximativă. Alte însemnări ne trimit la anul 1938: „am șaptezeci și doi de ani și în curând voi muri și vă scriu...” (*Scrieri*, p. 112, 109, 41: „Sunt un om bătrân, care se pregătește să moară, și scriu numai adevărul, din dragoste de oameni”); „au trecut patruzeci și cinci de ani de la intrarea mea în mănăstire ca frate...” (*ibidem*, p. 221). Acest an este confirmat de o altă însemnare, în care starețul își evaluează viața de adult la șaiszeci de ani (*ibidem*, p. 225). În sfârșit, scrisorile Sf. Siluan din ultimele luni de viață, care sunt datate, au o notă comună privința tematicii, a stilului și a referințelor biblice cu multe dintre textele care figurează în corpul editat de părintele Sofronie.

binefacerile Domnului prin care sufletul meu L-a cunoscut pe Dumnezeu? Cum voi putea să nu vorbesc de Dumnezeu, când El mi-a robuit sufletul? Cum voi tăcea, când noapte și zi inima mea arde de dragoste pentru El? De ce mă întreb, părinte: «Pentru ce vorbești tu mereu de Dumnezeu?» Ți voi răspunde: «Sufletul meu Îl iubește și nu pot tăinui iubirea Lui pentru mine!»»

Ca multe dintre scrierile sfinților din vechime, și cea a Sfântului Siluan n-a fost rodul voinței, ci al insuflării Duhului Sfânt. Însuși starețul scria: „Sfântul Duh mă învață și eu scriu fără nici o osteneală despre Dumnezeu, căci El mă mână să scriu.”

Înălțimea și adâncimea, căldura, viața și puterea Sfântului Duh transpar din tot ce a scris Sfântul Siluan și de aceea cuvintele sale îi merg la suflet celui ce le citește, înălțându-l și transfigurându-l. Unul dintre corespondenții Sfântului Siluan a exprimat foarte bine ce simt cei care-l citesc: „din scrisorile părintelui Siluan... simțeam cu de-săvârșire vădită o astfel de putere, pe care n-am simțit-o de la nimeni altul.”¹⁹

Această putere vine fără îndoială de la Duhul Sfânt, dar și din exprimarea directă, imediată și lipsită de orice artificialitate a unei experiențe trăite. Sfântul Siluan face parte dintre acei oameni foarte rari ale căror cuvinte coincid într-un tot cu viețuirea lor și de aceea mărturia sa este îndată primită cu toată convingerea. Sfântul Siluan spune ceea ce este și este ceea ce spune.

Dacă cele scrise de stareț nu au fost destinate publicării – de altfel, pentru un om în situația sa, nici nu se punea

¹⁹ *Viața...*, p. 312.

* Aceasta este, de altfel, o însușire a sfinților. Astfel, în *Acatistul Sfântului Antonie* se spune „ritorisind despre Dumnezeu, Părinte, cuvintele tale asemănându-le cu lucrurile...”

această problemă –, ele sunt fără nici o îndoială și în modul cel mai obiectiv menite să fie citite. În ceea ce scrie, Sfântul Siluan vedește nu numai nevoia de a-și exprima simțirea sufletului – nu din mândrie sau slavă deșarte, ci din pricinile pe care le-am arătat mai sus –, dar și pe aceea de a o împărtăși celorlalți oameni. Observăm grija starețului de a vesti mila și iubirea lui Dumnezeu pentru toți oamenii, fără excepție – milă și iubire pe care el însuși s-a învrednicit să le simtă în chipul cel mai profund și de al căror adevăr a fost încredințat în chip sensibil –, și de a contribui la mântuirea lor.

Stilul Sfântului Siluan este deosebit de cald și adeseori profund poetic.

Pe de altă parte, starețul, care avea puțină școală²⁰ și n-a fost niciodată preocupat să stilizeze sau să revadă cele scrise, se exprimă într-un limbaj foarte simplu, câteodată neîndemânatic. Cele scrise au un ritm lent – care poate fi pus în legătură cu rugăciunea inimii –, deranjant poate pentru cititorul modern. Pentru că starețul Siluan nu s-a îngrijit de cum scrie și n-a ținut seama de vreun plan, în scrisul său există multe repetiții – ceea ce se explică prin faptul că Sfântul Siluan avea foarte puține preocupări, în care se concentrau experiența sa duhovnicească și pravila de viață și care, în termeni de analiză formală, pot fi numite teme fundamentale ale scrierilor sale.

Părintele Sofronie s-a temut ca nu cumva, din aceste pricini, scrierile sale să fie nesocotite sau în orice caz să nu fie prețuite la adevărata lor valoare. Pe de altă parte se temea ca istorisirile referitoare la experiențele sale duhovnicești cu totul excepționale (arătarea lui Hristos și a Maicii Sale, convorbirea cu ei sau vederea demonilor) să

²⁰ A urmat școala primară numai două ierni, învățând doar să scrie.

nu-i facă pe oameni să-l socotească dezechilibrat sau drept un monah rătăcit, supus înșelării diavolești (cum au fost, de pildă, privite scrierile Sfântului Simeon Noul Teolog chiar în mediile ecleziastice, sau dacă ne gândim la împotrivirile pe care le-a avut de întâmpinat Sfântul Grigorie Palama atunci când a vorbit despre experiența personală a luminii și vederii lui Dumnezeu, cu toată teologia înaltă de care s-a folosit). De aceea, părintele Sofronie a decis ca publicarea scrierilor Sfântului Siluan să fie însoțită de comentarii, care, într-adevăr, au permis ca Sfântul Siluan să fie acceptat și înțeles de mulți oameni.

Pentru cititorul Sfinților Părinți însă este limpede că scrisul Sfântului Siluan, prin profunzimea și înălțimea duhovnicească pe care le exprimă, are aceeași valoare ca acela al marilor Părinți ai Bisericii. Un monah trăitor în aceeași mănăstire, care a aflat de însemnările Sfântului Siluan după moartea sa, a spus că „ajunsesse la măsura Sfinților Părinți”; iar fericitul episcop Nicolae Velimirovici, cu totul entuziasmat de cele ce citea, a spus chiar că „Siluan e mai mare decât toți ceilalți, prin iubire”.

Sfântul Siluan se înrudește mai ales cu doi mari Părinți ai spiritualității ortodoxe: Sfântul Simeon Noul Teolog și Sfântul Isaac Sirul. De primul îl apropie vederea lui Hristos, de care s-au învrednicit amândoi, și roadele duhovnicești ale acestei minunate experiențe²¹; de cel de-al doilea, nețărurita milă pe care a avut-o pentru toți oamenii și toate faptele lui Dumnezeu.

Dar Sfântul Siluan face parte din familia mai largă a Părinților. Scrisul său este o mărturie a faptului că a citit marile scrieri ascetice din vechime (*Cuvintele Sfinților*

²¹ Lucrarea de referință în ceea ce-l privește pe Sf. Simeon Noul Teolog este cea a Mgr Basile Krivocheine, *Dans la lumière du Christ*, Chevetogne, 1980.

bătrâni ai pustiei, Scara avvei Ioan de la Sinai sau *Cuvintele despre sfintele nevoințe* ale avvei Isaac Sirul), ca și pe cele mai recente (ale Sfântului Serafim din Sarov, de pildă). Scrisul său vădește, de asemenea, deplina lui părtașie la tradiția Bisericii Ortodoxe pe care o aflăm în scrierile Părinților ce au trăit înaintea lui, și mai ales părtașia la unul și același fel de viețuire, transmis în chip neîntrerupt de părinții cei duhovnicești fiilor lor, din primele veacuri creștine până în zilele noastre. Starețul Siluan a ajuns la măsura Sfinților Părinți nu printr-o urmare formală a cuvintelor lor, ci printr-o experiență lăuntrică întru totul identică cu a acelora.

Această unitate a Sfântului Siluan cu ceilalți Părinți în cadrul experienței duhovnicești a Bisericii Ortodoxe, trăită pe cea mai înaltă treaptă, nu l-a împiedicat însă să urmeze o cale proprie și să ne dea o mărturie și o învățătură cu totul originale, nu pentru că în ele am afla lucruri absolut noi, ci pentru că pun în valoare sau formulează într-un fel cu totul nou elemente care, sub o formă sau alta și într-o măsură mai mare sau mai mică, aparțin experienței duhovnicești comune tuturor sfinților.

1) Dintre aceste noi formulări, la loc de cinste se află minunatele și uimitoarele cuvinte: „Ține-ți mintea în iad și nu deznădăjdui!”, pe care le-a rostit Hristos și pe care starețul le-a primit ca pe o poruncă dumnezeiască și ca pe o rânduială de viață pe măsura sa, dar care au o valoare și o semnificație universale, pentru că prin ele ni se dă un remediu al celor două mari patimi fundamentale: mândria și deznădejdea, cărora li se împotrivesc cele două strălucite virtuți creștine: smerenia unită cu pocăința și nădejdea.

2) O a doua mărturie și învățătură fundamentală a Sfântului Siluan se referă la iubirea vrăjmașilor. Aceasta este forma desăvârșită a iubirii de aproapele, care ne-a fost poruncită de Iisus, și starețul ne arată limpede că ea

nu poate fi despărțită de cea dintâi poruncă: iubirea lui Dumnezeu.

3) Legată de iubirea aproapelui, de nădejde și de credința în marea milă a lui Dumnezeu, aflăm la starețul Siluan rugăciunea pentru mântuirea tuturor oamenilor – pe care creștinul trebuie s-o privească ca pe propria lui mântuire –, ca o a treia temă majoră a mărturiei și învățaturii sale.

4) O a patra temă este suferința sufletului părăsit de har, pe care starețul a simțit-o de-a lungul întregii sale vieți, după ce, în primul an de mănăstire, i s-a arătat Hristos, suferință care i-a marcat viața și nevoița duhovnicească.

5) Pocăința și smerenia ocupă în mărturia și învățătura Sfântului Siluan un loc fundamental, ca de altfel în toate scrierile Sfinților Părinți, dar cu accente personale determinate de propria sa experiență duhovnicească și de cunoașterea cu adevărat a lui Hristos, primită prin harul Sfântului Duh.

6) Pornind de la această cunoaștere directă și supranaturală, starețul a zugrăvit în scrierile sale icoana lui Hristos Cel iubitor de oameni, milostiv, blând și dătător de pace, neasemuit de smerit. Întreg ansamblul temelor prezentate mai sus poartă pecetea acestui chip al lui Hristos, care face din spiritualitatea Sfântului Siluan ceva cu totul unic.

7) Dacă scopul vieții creștine, după cum spune Sfântul Serafim de Sarov, este dobândirea Sfântului Duh, atunci fără nici o îndoială starețul Siluan și-a împlinit în chip desăvârșit menirea. Sfântul Duh este pururea prezent în mărturiile sale și nu este nici o altă scriere patristică în care să se vorbească atât de mult despre El. Nu e vorba, desigur, despre referiri abstracte, ci de simțirea în adâncul inimii a prezenței vii și de viață făcătoare a Duhului dumnezeiesc.

Acestea sunt marile teme ale scrisului Sfântului Siluan. Despre acestea a vorbit cu deosebită forță și în chip

cu totul original, oferind prin mijlocirea lor o perspectivă nouă asupra tuturor celorlalte teme tradiționale ale spiritualității ortodoxe și o nouă formulare, în stare să ajungă la sufletul neliniștit al omului de azi, pentru a-i întări nădejdea. Prin cuvintele sale insuflă, mulți oameni din zilele noastre au sporit duhovnicește sau chiar au ajuns să redescopere sensul creștinismului.

„Ține-ți mintea în iad și nu deznădăjdui”

Aceste cuvinte ale lui Hristos au o ținută anume și totodată o rezonanță universală. Rostite într-un anume timp și într-un loc anume, către o persoană anume, pentru a-i fi de folos spre mântuire, ele sunt valabile pentru toți oamenii din toate timpurile și din tot locul; nu numai pentru cei aflați într-o situație asemănătoare, ci și pentru toți cei care, într-un fel sau altul, pot să primească din ele un folos duhovnicesc. Cuvântul lui Dumnezeu are însușirea că poate fi interpretat într-o mulțime de feluri, toate îndreptățite atâta vreme cât sunt în acord cu dreapta credință. Această însușire – exprimată și prin deosebiri care există între istorisirile evangheliștilor – este o manifestare a caracterului nepuizabil al cuvântului dumnezeiesc și o expresie simbolică a nemărginirii Celui care-l rostește și a bogăției harului care ni se împărtășește prin el.

Așa stau lucrurile și cu aceste cuvinte ale Hristos către Sfântul Siluan: „Ține-ți mintea în iad și nu deznădăjdui!” Rostite într-un moment anume, la ceas de mare cumpănă, pentru întărirea sufletului și sporirea duhovnicească a Sfântului Siluan, ele și-au dovedit puterea de a lumina și a fi de mare folos și în alte momente ale vieții starețului, ca și în viața altor oameni, din alte locuri și din alte timpuri. De aceea, îndemnul lui Hristos a fost socotit de unii dintre cei care s-au aplecat asupra înțeleșurilor lui și care i-au remarcat modernitatea, drept un sfat providențial pentru oamenii din vremea de azi¹. Cei care au aflat aces-

¹ Cf. Archim. Sophrony, *Voir Dieu tel qu'il est*, Geneva, 1983, p. 197.

te cuvinte au fost uimiți de noutatea lor deplină, și chiar Arhimandritul Sofronie spune că sunt „neobișnuite și stranii”, „de neînțeles”².

Noutatea formulării însă nu trebuie să ne împiedice să observăm faptul că, în ceea ce privește fondul, ele se înserează în contextul duhovnicesc tradițional – la care de altfel se referă și starețul Siluan – și cunosc numeroase antecedente patristice, ceea ce le confirmă, pe de altă parte, dimensiunea universală. Acest context și aceste antecedente voim să le subliniem aici, după ce mai întâi vom evidenția diferitele înțelesuri care li s-au dat, înțelesuri pe care credem că se cuvine să le distingem și chiar să le ierarhizăm, dar pe care nu le socotim străine unele de altele, ci, dimpotrivă, strâns legate între ele.

I. „Ține-ți mintea în iad...”

1. *A îndura necazurile și suferințele acestei vieți*

Unii comentatori cred că sfatul pe care Hristos i l-a dat lui Siluan este menit să aducă sprijin, mângâiere și o rază de lumină oamenilor din vremea noastră care, sub povara vieții și a mulțimii greutăților și suferințelor de tot felul, ajung să cadă în neagră deznădejde. Iadul aici are un înțeles mai larg, în care se cuprinde și sensul, nu numai decît religios, care i se dă în limbajul de zi cu zi, de chin și neliniște.

Această interpretare are un anume temei în atitudinile și învățătura starețului. Sfântul Siluan lua seama la necazurile oamenilor pe care îi întâlnea; inima lui era plină de mâhnire și milă față de toți oamenii, și chiar față de toate

² Arhim. Sofronie, *Viața Sfântului Siluan Athonitul*, Editura Schitul Românesc Lacu, Sfântul Munte Athos, 2001, p. 250.

celelalte fapte ale lui Dumnezeu, pentru mulțimea suferințelor pe care le aveau de îndurat. Putem remarca, de asemenea, că el vede o asemănare între necazurile din această lume și chinurile iadului atunci când, de pildă, spune că „pentru faptele mele sunt vrednic de chinuri și pe pământ și în iad”.

Dar trebuie să remarcăm faptul că starețul dă acestor suferințe o semnificație duhovnicească, mai ales atunci când pune la rădăcina lor mândria. „Pentru ce suferă omul pe pământ, pentru ce îndură suferințe și rele? Cu toții suferim pentru că suntem lipsiți de smerenie”; „oamenii nu știu ce este smerenia și din pricina mândriei nu pot primi harul Duhului Sfânt și pentru aceasta întreaga lume zace în suferință”.

Totuși, ținând seama de momentul în care au fost rostite, nu putem admite că acesta este sensul primordial al cuvintelor lui Hristos. A prefera o asemenea interpretare pe motiv că este un mesaj mai potrivit pentru o lume în care din ce în ce mai mulți oameni – chiar dintre creștini – nu mai cred în existența unui iad metafizic, după cum nu mai cred nici în existența diavolului și a duhurilor rele, ar însemna să ignorăm bogăția de înțelesuri a acestui îndemn dumnezeiesc.

2. A îndura vederea și apropierea diavolului și a demonilor și chinul luptei cu ei

„A-ți ține mintea în iad” poate să însemne și îndurarea prezenței demonilor, a vederii urâteniei lor și suportarea lucrării răutății lor. Căci, într-adevăr, iadul este locul de osândă în care păcătoșii au de îndurat tovarășia diavolului și a demonilor.

Starețul a avut de mai multe ori parte de suferința iscată de această prezență întunecată. Atunci când i-a apă-

rut Hristos, era împresurat de diavoli: „Într-o noapte, pe când stam în chilie, demonii au venit la mine, umplându-mi chilia. M-am rugat fierbinte și Domnul i-a alungat, dar ei au venit din nou. Atunci m-am ridicat să fac mățănnii înaintea icoanelor, dar demonii mă înconjurau. Unul dintre ei stătea în fața mea, ca să nu mă pot închina la icoane fără să mă plec înaintea lui.” El mai avusese și altă dată de îndurat prezența diavolilor în preajma lui și năvălirile lor: „Mi-am înțeles singur greșeala, pentru că demonii au început să mi se arate din nou nu numai noaptea, dar și în timpul zilei. [...] Și așa am avut de pățimit mulți ani din partea lor.” Starețul vorbește de asemenea despre cazul în care omul îl vede limpede chiar pe Satana, care-l arde cu focul lui și caută să-i robească mintea, așa cum lui însuși i s-a întâmplat de două ori: „Pentru mândria mea, Domnul a îngăduit de două ori vrăjmașului să-mi lupte sufletul așa de tare, că sufletul s-a aflat în iad.”

Să observăm că starețul spune cu multă umilință că toate acestea erau provocate de mândria sa. O spune limpede în rândurile citate mai sus, ca și în alte locuri: „Am suferit mult din pricina demonilor, pentru mândria mea.” Mândrie era mai ales faptul că socotise că nu mai are nevoie de pocăință pentru păcatele sale din trecut. El spune: „Chiar dacă ne-au fost iertate păcatele, se cuvine ca toată viața să ne aducem aminte de ele și să plângem pentru ele, ca să păstrăm zdrobirea inimii. N-am făcut așa, și am pierdut căința inimii, și pentru asta mult am avut de suferit din partea demonilor. [...] Cel care, ca și mine, a pierdut harul, să lupte împotriva demonilor cu curaj [...] Domnul îți dă să cunoști [...] ce înseamnă să ai de luptat cu demonii. Așa ajunge sufletul să învețe din experiență relele pe care le aduce mândria.”

Dar mai înainte de suferințele luptei cu diavolii, adesea simpla lor arătare pe neașteptate naște simțirea iadului

în cel care, din slavă deșartă, s-a lăsat târât de propria-i închipuire și a căzut pradă gândurilor rele: „minte robită de slavă deșartă nu se poate păstra neîntinată de cugete și închipuiri și ajunge chiar să vadă demoni și să stea de vorbă cu ei. Scriu asta pentru că eu însumi am căzut într-o astfel de înșelare.”

Fără îndoială că din *Viața Sfântului Antonie* aflăm în chipul cel mai viu despre arătările diavolilor și despre lucrarea lor plină de răutate îndreptată împotriva sfinților, pe care nu se sfiesc chiar să-i atace cu cruzime³. Chiar Sfântul Siluan face aluzie la un pasaj din această scriere. Dar despre fapte asemănătoare aflăm și din alte *Vieți* de sfinți, mai ales din cea a Sfântului Pahomie⁴.

În învățăturile Sfinților Părinți se vorbește adesea despre suferințele pe care le are de îndurat bărbatul duhovnicesc de la lucrarea răutății diavolilor în preajma lui și în el și despre nenumăratele chinuri iscate de lupta împotriva lor⁵.

Legătura dintre prezența și lucrarea diavolilor și mândria oamenilor, despre care starețul Siluan vorbește limpede, este arătată indirect de Sfinții Părinți atunci când spun că numai prin smerenie scăpăm de aceștia. Astfel, Sfântul Antonie cel Mare spune: „Am văzut toate cursele vrăjmașului întinse pe pământ și suspinând am zis: Oare cine poate să le treacă pe acestea? Și am auzit un glas zicându-mi: Smerenia.”⁶

³ Cf. Sf. Atanasie cel Mare, *Viața Cuviosului Părintelui nostru Antonie*, VIII-IX, p. 198.

⁴ *Viața Sfântului Pahomie*, în *Viețile sfinților* pe luna mai, ziua 15.

⁵ Sfântul Macarie Egipteanul vorbește îndeosebi despre aceste lucruri. A se vedea mai ales *Omiliile duhovnicești*, XI, 11-15; XXI.

⁶ *Pateric*, „Pentru avva Antonie”, 9. Să ne amintim, de asemenea, că diavolul i-a spus Sfântului Macarie cel Mare: „Numai una este cu

Dacă „Ține-ți mintea în iad” poate să însemne și această suportare a suferințelor provocate de prezența și lucrarea satanei și a diavolilor, ca și a chinurilor luptei cu ei, sensul ni se pare totuși unul secundar și derivat. De altfel, putem observa că în *Viața Sfântului Antonie*, ca și în cea a Sfântului Pahomie, nu se spune niciodată că simțirea prezenței și lucrării diavolilor în jurul său îl face pe sfânt să se socotească ajuns în iad; tot așa, nici în scrierile Sfântului Macarie sau ale lui Diadoh al Foticeei, care vorbesc adeseori despre lucrarea diavolească în adâncurile inimii, nu aflăm vreo referire specială la iad. În orice caz, aceste cuvinte nu pot fi socotite un îndemn la căutarea prezenței diavolilor și la provocarea lor, ci este vorba despre realități cu care credinciosul se întâlnește în urcușul său spre Dumnezeu, cărora trebuie să le facă față atunci când se ivesc, dar pe care nu trebuie să le provoace, cu atât mai mult cu cât lucrarea lor este întotdeauna prezentată de Părinți și de însuși starețul Siluan drept o stavilă în întâlnirea cu Dumnezeu. Sfatul dat de Hristos lui Siluan are, de altfel, drept scop – după cum se va vedea limpede atunci când vom discuta contextul în care a fost rostit – îndepărtarea demonilor din preajma lui și încetarea aparițiilor lor, care-i tulburau viața duhovnicească. Trebuie observat că, în istorisirea sa, Siluan spune că încă mai înainte Domnul îi îndepărtase pe demoni de la el – ceea ce n-ar fi făcut dacă voia. Sa ar fi fost ca starețul să aibă de îndurat prezența și lucrarea lor –, dar că ei au revenit. Hristos, prin răspunsul pe care-l dă la rugămintea lui Siluan: „Învață-mă ce trebuie să fac, pentru ca ei să nu mă mai necăjească!”, îi descoperă că revenirea lor e pricinuită de mândrie: „Cei mândri au întotdeauna de suferit din partea dracilor.” Cuvintele „Ține-ți mintea

care mă biruiești [...] smerenia ta, și pentru aceasta nimic nu pot asupra ta” (*ibidem*, „Pentru avva Macarie”, 11 și 33).

în iad și nu deznădăjdui” sunt răspunsul la următoarea rugămintă a lui Siluan: „Doamne, învață-mă ce să fac ca să-mi smeresc sufletul!”, arătându-i-se astfel că smerenia este cea care putea să spulbere aparițiile diavolești pe care le avea de îndurat Siluan, fără ca aceasta să însemne sfârșitul luptelor cu diavoli și al chinurilor legate de ele.

3. A îndura suferința îndepărtării de Dumnezeu și a lipsirii de plinătatea harului Său

Atunci când Hristos i-a spus aceste cuvinte, starețul Siluan se afla într-un anume fel în iad. Pe de o parte, așa cum am văzut, era împresurat de diavoli. Pe de alta, voia să se roage lui Dumnezeu, dar între el și icoana la care voia să se închine sta un diavol, fapt care poate fi privit și ca un simbol al distanței care-l despărțea de Dumnezeu, al neputinței sale din acea vreme de a se apropia de El. Atunci starețul L-a rugat pe Hristos: „Doamne, Tu vezi că eu vreau să mă rog cu duh curat și că dracii mă împiedică”; „Doamne, Tu vezi că diavoli mă împiedică la rugăciune. Învață-mă ce trebuie să fac, pentru ca ei să nu mă mai necăjească!”. Din pricina depărtării de Dumnezeu, starețul suferă chinurile celor din iad: „De atunci țin mintea mea în iad și ard în focul cel întunecat. Tânjesc după Domnul și-L caut plângând și spun: În curând am să mor și mă voi sălășlui în iadul cel întunecat și, singur acolo, ars de dorirea Lui, mă voi tângui: Unde ești Tu, Doamne, lumina inimii mele!”

Chinurile iadului pe care le are de îndurat starețul par aici mai puțin legate de împresurările diavolilor, cât de simțirea profundă a îndepărtării de Dumnezeu și a pierderii harului. Ideea pierderii harului este statornic prezentă în scrierile lui. El socotește feluritele suferințe pe care le-a avut de îndurat – inclusiv cele legate de prezența dia-

volilor și de lupta cu ei – drept o urmare a acestei pierderi, pe care uneori o simte ca pe o părăsire din partea lui Dumnezeu. „Cel care, ca și mine, a pierdut harul, să lupte cu curaj cu demonii.” „Când sufletul cercetat de Dumnezeu și mângâiat de harul Lui, dintr-o pricină oarecare, pierde harul, cade în mare întristare și dorește să-l afle din nou.” „Sufletul părăsit de harul pe care l-a cunoscut nu se poate mângâia și nu-și poate afla odihnă în nimic.” „Sufletul îndură mare chin atunci când pierde harul Duhului Sfânt!” „O, fraților, de-ați putea înțelege suferința sufletului care-l poartă în el pe Duhul Sfânt dar apoi îl pierde. Această suferință este înfricoșătoare. Atunci sufletul se află în mâhnire și chin de nedescris.” „Nu este amar mai mare ca pierderea harului.”⁷

Mândria – ca și, bineînțeles, toate celelalte păcate și patimi – îl ține pe om departe de har, iar lucrul acesta, pentru cel care este conștient de existența harului și cu atât mai mult pentru cel care l-a experiat, este pricină de mare chin, izvorât mai ales din simțirea golului, a lipsei pe care o naște absența harului, ca și din dorința neostoită a primirii lui. Domnul „lasă sufletul să flămânzească din pricina mândriei și nu-i dă harul până ce n-a învățat smerenia”; „Sufletul care a cunoscut harul și apoi l-a pierdut e însetat de Dumnezeu și zice: Sufletul meu tânjește după Domnul și-L caut cu lacrimi.” Starețul simte atunci ce a simțit Adam la pierderea harului stării din rai: „Din pricina mândriei pierdem harul. Atunci mă tângui cum se tânguia Adam după raiul cel pierdut.” În lumina acestor considerații duhovnicești trebuie interpretat lungul poem al starețului despre „tânguirea lui Adam”⁸.

⁷ Vezi, de asemenea: „Tot așa și încă și mai mult suferă și suspină sufletul când a pierdut harul. [...] Tot așa și încă și mai mult suferă și se tânguește sufletul care a pierdut harul Duhului Sfânt.”

⁸ *Între iadul deznădejdi și raiul smereniei*, Capitolul XVIII.

Despre faptul că, în esență, pentru om chinurile iadului înseamnă simțirea dureroasă a depărtării sale de Dumnezeu și a pierderii harului din pricina păcătoșeniei sale, mulți Părinți vorbesc foarte limpede. Astfel, Origen spune că suferințele din iad constau fundamental în „împunsăturile conștiinței”⁹. Avva Dorotei de Gaza arată că, după moarte, sufletul își amintește de toate câte a făcut pe pământ și, mai ales, de păcatele și patimile sale și, având o privire mai limpede și mai pătrunzătoare decât cea din viața pământească, arde și se chinuie din pricina lor¹⁰. Pentru Sfântul Irineu de Lugdunum iadul este lipsirea de Dumnezeu, or, „lipsirea de Dumnezeu înseamnă moarte. După cum lipsirea de lumină înseamnă întuneric, lipsirea de Dumnezeu înseamnă pierderea bunătaților care ne vin de la El”, iar cei „lipsiți de toate aceste bunătați cad sub osândă”¹¹. Sfântul Ioan Gură de Aur spune că suferințele pe care le îndură cei osândiți la iad sunt pricinuite de faptul că „au fost depărtați cu necinste, ca să nu vadă slava lui Dumnezeu” și „de durerea căderii de la asemenea bunătați”¹². Dar, fără nici o îndoială, cele mai adânci cugetări cu privire la acest subiect le aflăm la Sfântul Isaac Sirul și la Sfântul Maxim Mărturisitorul. Sfântul Isaac Sirul socotește că pricina chinului celor din iad este dragostea: dragostea lui Dumnezeu pentru ei, pe care abia atunci ajung s-o cunoască pe deplin și pe care, din propria lor vină, n-au primit-o și căreia nu i-au răspuns. Și nu poate fi suferință mai mare ca aceasta: „cei chinuți în

⁹ *Despre principii*, II, 10, 4.

¹⁰ *Învățăături de suflet folositoare*, XII, 4: „Muștrarea conștiinței și amintirea celor săvârșite... vor fi mai rele decât zeci de mii de pedepse negrăite.”

¹¹ *Împotriva ereziilor*, V, 27, 2.

¹² *Către Teodor cel căzut*, PG 47, 294, citat de Avva Dorotei, *Învățăături de suflet folositoare*, XII, 4.

gheenă vor fi biciuiți de biciul iubirii. Și ce chin este mai amarnic și mai cumplit decât chinul dragostei! Cei care simt că au greșit față de dragoste suferă acolo un chin mai mare decât orice chin, fie el cât de înfricoșător. Căci tristețea întipărită în inimă de păcatul față de dragoste e mai ascuțită decât orice chin. E nebunie să socotească cineva că păcătoșii se lipsesc în gheenă de dragostea lui Dumnezeu. Dragostea este odrasla cunoștinței adevărului, care, după mărturisirea de obște, s-a dat tuturor. Dar dragostea lucrează prin puterea ei în două feluri: pe păcătoși îi chinuiește, cum se întâmplă și aici când un prieten este chinuit de prietenul lui, iar pe cei ce au păzit cele convenite îi veselește. Și părerea de rău este, după judecata mea, chinul din gheenă.”¹³

Sfântul Maxim Mărturisitorul înțelege într-un mod asemănător suferința celor osândiți la muncile iadului: la sfârșitul veacurilor, Dumnezeu Se va uni cu toți deopotrivă; cei vrednici de această unire și care s-au pregătit ei înșiși să se unească cu Dumnezeu și să primească harul Său vor primi din această unire cu El fericirea cea veșnică; dimpotrivă, unirea aceasta va fi izvor de suferință pentru cei nevrednici de ea, căci ei vor fi siliți s-o îndure împotriva voii lor, „în afara harului” pe care n-au voit să-l primească: „Căci Dumnezeu unindu-Se cu toți, după calitatea dispoziției aflătoare în fiecare, dă fiecăruia, precum știe El, simțirea potrivită, după cum s-a pregătit fiecare prin sine însuși spre primirea Celui ce Se va uni cu toți la sfârșitul veacurilor.”¹⁴

Fără ca aceasta să constituie pentru ei propriu-zis o experiență a iadului, sfinții care au ajuns la vederea lui Dumnezeu înțeleg și simt ce poate să însemne îndepărtarea de

¹³ *Cuvinte despre sfințele nevoițe*, 84.

¹⁴ *Răspunsuri către Talasie*, 59.

Dumnezeu și înstrăinarea de El, pentru că în această lume, într-adevăr, nu este cu putință să fie cineva pe deplin și neîncetat unit cu Dumnezeu, în vederea luminii Sale. Cel care L-a văzut pe Dumnezeu și a simțit bucuria și fericirea de a fi deplin unit cu El, în iubire și cunoaștere, vede limpede, cu multă durere, distanța care-l separă de Dumnezeu atunci când este lipsit de simțirea prezenței Sale; și durerea lui este cu atât mai mare, cu cât uneori i se pare că a fost părăsit de Dumnezeu. Această simțire pe care, după cum am văzut, a avut-o starețul Siluan, a încercat-o și Sfântul Simeon Noul Teolog, marele mistic, după momentele în care s-a bucurat de vederea luminii dumnezeiești: „Dar acea nesfârșită lumină care mi s-a arătat [...], stingându-se încet, ca și cum s-ar fi contractat, am simțit și am cunoscut ce putere a lucrat dintr-o dată în mine și, cugetând la despărțirea ei și socotind că iarăși am rămas singur în viață, am fost cuprins de o întristare și de o durere atât de grea, încât n-aș putea să exprim mărirea acelei suferințe felurite și foarte puternice care s-a aprins ca un foc în inima mea.”¹⁵ Cei cărora li se arată această lumină, „dacă o dată li se arată mai puțin limpede, atunci se simt ca lipsiți de toate, iar dacă vrea să se ascundă cu totul, fie chiar și numai pentru puțin timp, atunci provoacă în ei durerea ascuțită și insuportabilă a unui dor negrăit”¹⁶.

Și totuși niciodată Sfântul Simeon n-a considerat această simțire dureroasă drept un chin al iadului. Și să observăm că însuși starețul Siluan, chiar dacă vorbește despre o „mare mahnire”, de „mari chinuri”, de o „înfricoșătoare suferință”, de un „chin de nedescris”, de o „mare amărăciune”, el nu le aseamănă și nici nu le leagă direct de chinurile iadului. De

¹⁵ *Cateheze*, 16, 108-117.

¹⁶ *Discursuri etice*, IV, 869-873.

aceea, credem că nici în acest context duhovnicesc cuvintele „Ține-ți mintea în iad și nu deznădăjdui” nu-și descoperă înțelesul lor de căpetenie.

4. A te socoti vrednic de chinurile iadului

Primul înțeles al îndemnului lui Hristos: „Ține-ți mintea în iad”, care se desprinde din contextul în care a fost rostit și din explicațiile pe care le dă starețul Siluan în mai multe locuri din scrierile sale, este în fond acesta: „Să te socotești întotdeauna vrednic de osânda și chinurile din iad pentru păcatele tale.”

Iadul se cuvine înțeles aici în accepția comună, drept loc¹⁷ de suferință al celor osândiți, adică al celor pe care Judecata lui Dumnezeu i-a osândit pentru păcatele lor la chinurile cele veșnice. „În curând am să mor și mă voi sălășlui în iadul cel întunecat”, gândește starețul și adaugă: „Nu sunt vrednic de Dumnezeu și de rai. Sunt vrednic de chinurile iadului și voi arde veșnic în foc.” El vorbește despre cel care „se socotește vrednic de focul cel veșnic”, și-l sfătuiește pe cititorul său: „Smerește-te la gândul că după moarte vei fi aruncat în temniță, unde vei fi mistuit de durere și vei tânji după Domnul.” Și mai departe: „Trebuie să ne socotim mai răi decât toate fapăturile și singuri să ne osândim la iad [...]. E bine să-ți obișnuiești sufletul să gândească: Voi arde în focul iadului.” Uneori spune aceasta mai atenuat: „Sunt ticălos și vrednic de mulțimea pedepselor.” Să nu credem însă că starețul avea despre iad

¹⁷ Folosirea acestui termen, tradițional la Sfinții Părinți, nu trebuie să ne facă să-l privim ca pe un loc geografic sau spațial, pentru că iadul, ca și raiul, țin de un mod de a fi în care condițiile spațio-temporale ale acestei lumi sunt abolite. De asemenea, el nu trebuie să ne împiedice să înțelegem faptul că iadul corespunde mai întâi de toate unei stări spirituale.

o viziune naivă; tot ce am spus mai înainte este lămuritor pentru înțelesul profund pe care îl da el chinurilor iadului.

Astfel, starețul se socotește vrednic de iad din pricina păcatelor sale din trecut („după faptele mele sunt vrednic de chinuri și pe pământ și în iad”), și mai ales pentru mândria sa. Doar prin recunoașterea propriei păcătoșenii și prin osândirea de sine va ajunge el la smerenie, iar sfatul lui Hristos nu pare să aibă alt scop decât de a-l ajuta pe Siluan să câștige această virtute, care, alături de iubire, este cea mai înaltă dintre virtuțile creștine. „Domnul însuși m-a învățat cum trebuie să mă smeresc: Ține-ți mintea în iad și nu deznădăjdui”, spune starețul și adaugă: „de îndată ce-mi las mintea să iasă din foc, cugetele prind din nou putere.” Aceste cugete, după cum limpede ne indică contextul, sunt cugete de mândrie. De altfel sfatul lui Hristos este răspunsul la rugăciunea lui Siluan de a afla smerenia: „Doamne, ce să fac ca să-mi smeresc sufletul?”¹⁸; „Domnul m-a învățat să țin mintea mea în iad și să nu deznădăjduiesc, și așa sufletul meu se smerește”¹⁹. Astfel, atunci când starețul îl îndeamnă pe cititorul său să se socotească și el vrednic de chinurile iadului, face aceasta pentru a-i deschide calea smereniei prin care se poate primi harul dumnezeiesc și se câștigă pacea gândurilor și ferirea de năvălirile demonilor: „Smerește-te la gândul că după moarte vei fi aruncat în temniță, unde vei fi mistuit de durere și vei tânji după Domnul. Când plângem și ne smerim sufletul, suntem păziți de harul lui Dumnezeu.” Este limpede că a-ți ține mintea în iad pentru Siluan înseamnă a te smeri în chipul cel mai deplin, și re-

¹⁸ A se vedea și alt loc, unde rugămintea este formulată astfel: „Doamne, fă-mă să înțeleg ce trebuie să cuget pentru ca sufletul meu să câștige smerenia.”

¹⁹ Alt loc: „Domnul m-a smerit”; sau: „De la Domnul a învățat sufletul meu smerenia.”

ciproca: „Smerește-te cât poți de mult. Ține mintea și inima ta în iad.” Trebuie să te smerești până într-acolo, încât să te socotești „mai rău decât toate făpturile”, iar atunci osândirea la chinurile iadului o să ți se pară cu adevărat îndreptățită.

Osândirea de sine și ținerea minții în iad sunt pentru Sfântul Siluan o adevărată nevoiță ascetică, al cărei scop este o desăvârșită smerire de sine, prin care se atinge cea mai înaltă treaptă a smereniei. Iar țelul smereniei este primirea harului lui Dumnezeu. Revărsarea harului este, de altfel, după Sfântul Siluan, pe măsura smereniei: „Cu cât te vei smeri mai mult, cu atât mai mari vor fi darurile lui Dumnezeu.”

Starețul subliniază însă paguba duhovnicească pe care o poate aduce împlinirea fără discernământ a acestei nevoițe, adică, așa cum vom vedea, atunci când smerenia deplină nu este însoțită de nădejdea tare în Dumnezeu, iar mai înainte de asta, atunci când omul ia asupra sa o sarcină pe care n-o poate duce: „În această lucrare trebuie să-ți cunoști puterile, ca să nu-ți zdrobești sufletul. Învață să te cunoști și să nu-i dai sufletului o povară pe care să n-o poată duce.”

Această cale duhovnicească pe care starețul Siluan a urmat-o din îndemnul lui Hristos și care l-a dus la sfințenie a fost urmată înaintea lui de mulți alți Părinți.

Starețul însuși vorbește despre unele dintre aceste experiențe duhovnicești ale Părinților dinaintea lui, luminându-ne astfel felul în care înțelegea el sfatul lui Hristos. În primul rând amintește de cuvântul avvei Pimen către frați: „Credeți-mă, fiilor, că în locul unde se aruncă Satana, acolo voi fi aruncat.”²⁰ Apoi, cum, mergând Sfântul Anto-

²⁰ *Pateric*, „Cuvânt pentru avva Pimen”, 170.

nie cel Mare la un cizmar din Alexandria ca să afle care este nevoița acestui viețuitor în lume, despre care i se vestise că o întrecea pe a lui, a auzit, pe scurt, acest cuvânt: „Toți se vor mântui, numai eu voi pieri.” Este lămuritor însă să ascultăm cuvântul în întregime: „Nu știu să fi făcut vreun bine. Însă eu, când mă scol dimineța să-mi încep lucrul, îmi spun că toată cetatea, mic și mare, va merge în Împărăție pentru binele făcut, iar eu, pentru păcatele mele, voi moșteni osânda. Iar seara, iarăși aceleași spun.”²¹ În al treilea rând, starețul crede²² că atunci când Sfântul Sisoe cel Mare zicea: „Cine poate să poarte cugetul lui Antonie?”, se referea la acest cuvânt: „Toți se vor mântui, numai eu voi pieri.” Iar adăugând: „Însă cunosc un om care poate să-l poarte”, Sfântul Sisoe vorbea despre el însuși²³.

Cât privește smerirea de sine în general, aflăm la Părinți multe învățături care stau alături de nevoița și învățătura Sfântului Siluan. Urmând cuvântul Apostolului Pavel: „cu smerenie unul pe altul să-l socotească mai de cinste decât pe el însuși” (Filip. 2, 3), Părinții spun că trebuie să ne socotim mai prejos decât toți oamenii și chiar decât toată zidirea²⁴. Astfel, avva Pimen spune despre un

²¹ *Apoftegme*, seria anonimilor, N 490.

²² A se vedea, Arhim. Sofronie, *op. cit.*, p. 55.

²³ *Pateric*, „Pentru avva Sisoe”, 9.

²⁴ De pildă, multe apoftegme din *Pateric*. Sf. Ioan Casian, *Așezămintele mănăstirești*, XII, 33: „cei care stau pe această temelie vor urma fără îndoială acea stare de umilință cu adevărat netulburată și neschimbată... judecându-ne pe noi înșine inferiori tuturor”. Sf. Ioan Gură de Aur, *Omiliu la Facere*, 33, 5: „Adevărata smerenie este atunci când îi lăsăm să treacă înaintea noastră pe cei ce par mai mici decât noi, când îi cinstim pe cei pe care-i socotim a fi mai prejos de noi. Dacă însă avem mintea luminată, nu socotim pe nimeni mai prejos de noi, ci pe toți îi vedem mai buni ca noi [...] Atunci ești smerit când, deși ai pricină să te lauzi, totuși te micșorezi pe tine însuși, te smeresci, te umilești.” *Despre smerenie*, 2. Sf. Ioan Scărarul, *Scara*, XXV, 3: Smerita cugetare este „a se socoti pe sine cel mai de pe urmă și mai păcătos dintre toți”. Sfinții

frate că „l-a întrebat pe avva Alonie, zicând: ce este defăimarea de sine? Și a zis bătrânul: Să fii tu dedesubtul celor necuvântătoare și să știi că acelea sunt neosândite”²⁵; iar el însuși spune că cel curat „se vede pe sine mai prejos decât toată zidirea”²⁶. Avva Sisoe socotește smerenia mai mare chiar decât rugăciunea neîncetată: „Un frate l-a întrebat pe avva Sisoe, zicând: Mă văd pe mine că aducerea-aminte a lui Dumnezeu petrece cu mine. I-a zis lui bătrânul: nu este mare lucru să fie cugetul cu Dumnezeu, ci mare este să te vezi pe tine sub toată zidirea, că aceasta... povățuiește la chipul smeritei cugetări.”²⁷

Sfântul Ioan Casian arată că unul dintre semnele smereniei este „să te declari mai prejos de toți și nu numai cu buzele, ci chiar din toată inima să crezi aceasta”²⁸. Sfinții Calist și Ignatie Xanthopol îndeamnă și ei: „să te socotești din tot sufletul mai păcătos decât toți oamenii și mai nelegiuit decât dracii înșiși și că vei avea să fii pedepsit veșnic [...] iar gândul acesta va naște în tine frângere de inimă și plâns cu lacrimi”²⁹. Textul acesta este în mod special interesant pentru noi, fiindcă leagă smerenia de osândirea de sine la iad.

Părinții îndeamnă adesea la învinuirea de sine. Astfel, avva Pimen spune: „totdeauna să se defaime (omul) pe sine.”³⁰ Iar avva Antonie îi spune avvei Pimen: „Aceasta

Varsanufie și Ioan, *Scrisori*, 276: „măsura desăvârșită [este] a te socoti de fapt mai prejos decât toată zidirea”. Avva Dorotei, *Învățăături de suflet folositoare*, II, 33: Smerenia este „a socoti cineva pe fratele său mai înțelept decât sine și întrecându-l pe el în toate, și simplu grăind, a se socoti pe sine mai prejos decât toți”, și 38.

²⁵ *Pateric*, „Pentru avva Pimen”, 41.

²⁶ *Ibidem*, 97.

²⁷ *Ibidem*, „Pentru avva Sisoe”, 13.

²⁸ *Așezămintele mănăstirești*, IV, 39.

²⁹ *Cele 100 de capete...*, 25.

³⁰ *Pateric*, „Pentru avva Pimen”, 98. Cf. 71: „dacă sufletul se va prihăni pe sine înaintea Domnului, îl iubește pe el Domnul”.

este lucrarea cea mare a omului, ca greșeala sa să o pună asupra sa înaintea Domnului.”³¹

Creștinul are astfel conștiința faptului că are să dea socoteală înaintea Dreptului Judecător și că este vrednic de osânda pe care o va da Acesta³². Un părinte îndeamnă „să dăm întotdeauna minții gândul la păcatele noastre și că vom primi pedeapsă pentru ele”³³. Sfântul Ioan Casian arată că uneori ne fac să vărsăm lacrimi „teama de gheena și gândul la acea judecată viitoare, de groaza căreia prorocul spune: Să nu intri, Doamne, la judecată cu robul Tău, căci nimeni din cei vii nu-i drept înaintea Ta (Ps. 142, 2)”³⁴. Iar Sfântul Simeon Noul Teolog spune că pentru a dobândi omul lacrimile, iar prin ele smerenia, trebuie nu numai să se învinuiască pe sine, dar să aibă și „simțirea judecății viitoare și a chinurilor veșnice”; „cel ce nu s-a făcut astfel nu se poate uni cu Duhul Sfânt”³⁵.

În chip limpede există o legătură între această stare a omului și frica de Dumnezeu³⁶, pe care Părinții o socotesc o virtute cu totul de trebuință pentru mântuire. Încă și mai profundă este legătura cu străpungerea și plânsul inimii (*penthos*), care, după Părinți, se cuvine să fie starea neînțetată a celui ce viețuiește în chip duhovnicesc³⁷, și care în forma sa cea mai înaltă se manifestă prin mulțimea lacri-

³¹ *Ibidem*, „Pentru avva Antonie”, 4; „Pentru avva Pimen”, 125.

³² Sf. Ioan Gură de Aur, *Despre căință*, II, 4.

³³ *Apostegme*, seria anonimilor, N 548.

³⁴ *Convorbiri duhovnicești*, 9, XXIX.

³⁵ *Cele 225 de capete teologice și practice*, 23.

³⁶ A se vedea mai ales *Pateric*, „Pentru avva Evagrie”, 1. Sf. Ioan Gură de Aur, *Despre căință*, II, 4; Sf. Maxim Mărturisitorul, *Cuvânt ascetic*, 27-39: „De ce, Părinte, nu am străpungerea inimii? Fiindcă nu este frica lui Dumnezeu înaintea ochilor noștri.”

³⁷ Cf. Sf. Ioan Gură de Aur, *Despre căință*, I, 10; II, 4. Sf. Ioan Scărarul, *Scara*, 7, 51.

milor³⁸. Unui frate care-l întreabă cum poate să dobândească străpungerea inimii, avva Silvan îi spune: mai ales „cugetând la păcatele tale și la pedeapsa cea pentru ele”³⁹. În *Cuvântul ascetic* al Sfântului Maxim Mărturisitorul aflăm un lung pasaj în care se tratează această temă, interesant mai ales pentru că citează mai multe texte din Scriptură care se referă la chinurile iadului: „Un frate a zis: „De ce, Părinte, nu am străpungerea inimii? Și răspunse bătrânul: Fiindcă nu este frica lui Dumnezeu înaintea ochilor noștri. Ne-am făcut groapa tuturor răutăților și de aceea am disprețuit ca pe o simplă vorbă pedeapsa înfricoșată a lui Dumnezeu. Căci cine nu s-ar simți străpuns auzind pe Moise grăind în numele Domnului despre păcătoși: Foc a ieșit din mâna Mea și va arde până la iadul cel mai de jos... (Deut. 32, 22) ... Să auzim și pe Isaia strigând: Cine va vesti vouă că focul arde, cine va vesti vouă focul cel veșnic (Is. 33, 14). Mergeți în lumina focului vostru și în flacăra în care ați ars (Is. 50, 11). Și iarăși: Vor ieși și vor vedea stârvurile oamenilor care s-au răzvrătit împotriva Mea. Căci viermele lor nu va muri și focul lor nu se va stinge, și vor fi spre vedere pentru tot trupul (Is. 66, 24). Auzi și pe Ieremia care zice: Dați Domnului Dumnezeului vostru slavă, până nu se întunecă și până nu se poticnesc picioarele voastre prin munți întunecoși (Ier. 13, 16).”⁴⁰

³⁸ Cf. *Pateric*, Pentru avva Pimen, 119: „Plânsul este calea pe care ne-au dat-o nouă Scriptura și părinții zicând: Plângeți (Ic 4, 9), că altă cale nu este decât aceasta”; 122: „Să plângem înaintea bunătății lui Dumnezeu cu toată osteneala noastră, până ce va face cu noi mila Sa.” Despre *penthos*, a se vedea I. Hausherr, *Penthos. La doctrine de la componction dans l'Orient chrétien*, Roma, 1944. Despre lacrimi, a se vedea M. Lot-Borodine, „Le mystère du don des larmes dans l'Orient chrétien”, în *La douloureuse joie*, Bellefontaine, 1974.

³⁹ *Apostegme*, seria anonimilor, J 726.

⁴⁰ *Cuvânt ascetic*, 27. Cf. și 28-29.

Tot la fel de des aflăm la Părinți osândirea de sine la chinurile veșnice ale iadului ca pe o nevoie duhovnicească a lor, la care îi îndeamnă și pe alții. Astfel, Evagrie sfătuiește așa: „Când ești în chilie, strânge-ți gândul tău... și adu-ți aminte și de așezarea cea acum în iad: gândește cum sunt acolo sufletele, în care cumplită tăcere, în care amar suspin și în cât de mare frică și înfiorare și așteptare. Socotește chinuirea cea neîncetată, lacrima cea sufletească și fără de sfârșit.”⁴¹ Iar Sfântul Ioan Scărarul îndeamnă: „Să nu încetezi să-ți închipuiești mereu în tine și să cercetezi adâncul focului veșnic și pe slujitorii nemiloși, pe judecătorul neîndurat și neiertător, prăpastia nemărginită a văpăii celei de sub pământ și coborâșurile strâmtorate ale locurilor și hăurilor subpământene și înfricoșătoare și chipurile tuturor acestora. Aceasta pentru ca pofta aflătoare în sufletul nostru să fie strânsă prin cutremurare, iar el să se unească cu curăția cea neștricăcioasă, primind arătarea focului tot mai scânteietor al plânsului.”⁴² După cum vedem de aici, prin gândul la moarte, creștinul nu numai că dobândește virtutea temerii de Dumnezeu și ferirea de păcat de aici înainte, dar se curățește și de păcatele trecute. Mai ales asupra acestui aspect insistă Sfântul Grigorie de Nyssa, care socotește „amenințările înfricoșătoare ale judecății viitoare”, „frica gheenei, frica de focul cel nestins sau de viermele cel fără de moarte” și „gândul la scrâșnirea dinților, la tânguirea neîncetată, la întunericul cel mai din afară” drept „doftorii fierbinți și înțepătoare” pentru cel care zace în nesimțirea păcatului⁴³. În Pateric citim că unui frate care întreba cum poate scăpa de cugetele ucigașe de suflet i se dă

⁴¹ *Pateric*, „Pentru avva Evagrie”, I.

⁴² *Scara*, VII, 12.

⁴³ *Despre fericiri*, III.

acest sfat: „Când voiește mama să-l înțarce pe prunc, își unge sânul cu iarbă amară, și când pruncul vrea să sugă după cum este obișnuit, din pricina amărăciunii se depărtează de sân. Ia și tu asupra ta o iarbă amară. Și a întreat fratele: Și care este această plantă amară pe care trebuie să o iau? Iar Bătrânul i-a zis: Aducerea-aminte de moarte și de pedepsele viitoare.”⁴⁴

Uneori însă omul se simte el însuși vrednic de chinurile iadului. Avva Varsanufie, care spune că „gândirea la înfricoșătoarea judecată și la rușinea veșnică”⁴⁵ este izvorul plânsului care-l spală pe creștin de păcatele sale, spre aceasta ne îndreaptă atunci când sfătuiește: „Când deci se roagă cineva, rugându-se, trebuie să-și aducă faptele lui trecute în amintire și să se gândească cum vor fi judecați cei ce au săvârșit astfel de fapte. Să se gândească la cuvântul înfricoșător: Duceți-vă de la Mine, blestemaților, în focul cel veșnic, și celelalte (Mt. 25, 4).”⁴⁶ Sfântul Ioan Gură de Aur ne îndeamnă încă și mai limpede „să plângem pentru că ne-am lipsit de mântuirea noastră” și „să avem întotdeauna înaintea ochilor priveliștea iadului”⁴⁷. Un frate descrie astfel starea călugărilor: „Noi, călugării, pururea stăruim în post și priveghere [...], lipsindu-ne trupul de toată odihnă, suspinând și plângând și *spunând că suntem vrednici de osânda gheenei*”⁴⁸ [sublinierea noastră]. În *Pateric* aflăm multe pilde de asemenea nevoiță. Astfel, un părinte foarte sfânt spune unuia care venise să-l vadă: „Să știi, fiule, că eu sunt cel mai mare păcătos dintre toți oamenii și una am în minte, că locul meu

⁴⁴ *Apostegme*, seria anonimilor, N 182.

⁴⁵ *Scrisori*, 257.

⁴⁶ *Ibidem*, 428.

⁴⁷ *Despre căință...*, I, 10.

⁴⁸ *Apostegme*, seria anonimilor, J 724.

este printre cei din iad, care nu sunt vrednici să vadă fața Mântuitorului.”⁴⁹ Din *Voroava celor doisprezece pustnici*, în care mai mulți sihaștri își arată felul viețuirii, aflăm că doi dintre ei aveau o astfel de nevoință: „Al treilea spuse: Eu, din zori [...], mă scobor cu mintea la iad [...] și cercetez toate sălașele; îmi supun mădularele la chinuri și plâng cu cei ce plâng acolo [...]. Al doisprezecelea zise: Eu îmi văd păcatele mele și oriunde merg le văd mergând înaintea mea și singur mă osândesc la iad și spun: Mergi de stai cu cei asemenea ție; căci într-adevăr după puțină vreme vei fi în aceeași osândă cu ei. Iar acolo, fraților, văd suspin și plâns cum nu se poate spune și scrâșnirea dinților, trupuri care se chinuie și tremură din cap până-n picioare. Atunci mă arunc la pământ și pun pe mine cenușă și mă rog fierbinte la Dumnezeu să nu mă lase în astfel de chin. Mai văd și un iezer de foc clocoțind, întins cât vezi cu ochii, învolburat și mugind, cu valuri de foc mari până la cer; iar acolo văd mulțime nenumărată de oameni aruncați de diavolii cei sălbatici. Și cu toții scot țipete și urlete cum nu s-au auzit vreodată pe pământ, și ard cu toții ca niște lemne uscate, căci din pricina păcatelor lor mila lui Dumnezeu s-a depărtat de ei. Atunci plâng pentru tot neamul omenesc, care cu îndrăzneală își vede de vorbirile și grijile sale, în vreme ce lumii i s-au gătit asemenea chinuri. Și-n astfel de lucruri îmi țin mintea⁵⁰, nevoindu-mă cu plânsul despre care a vorbit Domnul (cf. Mt. 5, 4), socotindu-mă nevrednic de cer și de pământ și cugetând la ce s-a scris: Făcutu-mi-s-au lacrimile mele pâine ziua și noaptea (Ps. 41, 3).”⁵¹ Unii Pă-

⁴⁹ *Apoftegme*, seria anonimilor, N 486A.

⁵⁰ Să observăm similitudinea expresiei.

⁵¹ *Apoftegme*, seria anonimilor, N 487 (= *Voroava celor doisprezece pustnici*).

rinți dau mărturie despre o vedere cu adevărat a iadului⁵², însoțită uneori de o simțire lăuntrică a lui și deci de o mare suferință. Astfel, aflăm dintr-un cuvânt din *Pateric* că: „Un ucenic a auzit odată noaptea cum Bătrânul lui striga cu putere, scrâșnind din dinți și plângând. Și voind ucenicul să-l mângâie, zicea Bătrânul: Am fost dus la iad și am văzut în ce suferință se află sufletele păcătoșilor și nu mă mai pot mângâia.”⁵³

Pentru Părinți, scopul acestei nevoițe – a cugeta la iad și a te socoti atât de vrednic de el încât să simți de mai înainte chinurile de acolo – este dobândirea mai deplină și mai adâncă a căinței, ca și a formelor sale mai înalte, străpungerea inimii, întristarea după Dumnezeu și lacrimile, și mai ales a smereniei desăvârșite, stare pe care ei o socotesc esențială pentru viața duhovnicească. Or, am văzut că spre acestea țintea și starețul Siluan, în a cărui învățătură aflăm drept teme fundamentale, pe lângă iubirea lui Dumnezeu și a aproapelui, pocăința și smerenia.

II. „... dar nu deznădăjdui”

A doua parte a îndemnului lui Hristos, „dar nu deznădăjdui” – subînțelegându-se: de milostivirea lui Dumnezeu și deci pentru mântuirea ta –, nu poate fi în nici un chip despărțită de partea întâi. A te socoti vrednic de iad și a fi cu totul deznădăjduit pentru mântuirea ta – nemai-crezând deci în milostivirea lui Dumnezeu – înseamnă a săvârși un mare păcat și a cădea în înfricoșata patimă a deznădejdiei. Starețul însuși a cunoscut această ispită:

⁵² A se vedea mai ales vedenia despre care se vorbește în *Pateric*, cap. XVIII, 49.

⁵³ *Pateric*, cap. III, 48.

„Dacă Domnul nu mi-ar fi dat să-L cunosc prin Duhul Sfânt și dacă nu mi-ar fi stat în ajutor Prea Sfânta Sa Maică, m-aș fi deznădăjduit cu totul pentru mântuirea mea”; „aș fi pierit din pricina păcatelor mele și de multă vreme aș fi în iad dacă Domnul și Prea Curata Sa Maică nu s-ar fi milostivit de mine”; „sunt un ticălos înaintea lui Dumnezeu și n-aș mai fi avut nici o nădejde de mântuire dacă Dumnezeu nu mi-ar fi dar harul Duhului Sfânt”.

Starețul Siluan subliniază faptul că această osândire de sine, în lipsa nădejzii în mila lui Dumnezeu, implică un mare risc duhovnicesc: „Din păcate, puțini sunt cei care înțeleg acest lucru. Mulți cad în deznădejde și merg spre pierzanie. Li se împietrește inima și nu mai vor nici să se roage, nici să citească, nici chiar să se mai gândească la Dumnezeu.” El arată că acest gând: „Nu te vei mântui”, poate fi o șoaptă a vrăjmașului. Și atunci osândirea de sine este tot una cu a te socoti condamnat în mod definitiv, fără nici o putință de îndreptare. Chiar Siluan a căzut pentru scurtă vreme pradă unui asemenea cuget viclean, așa că vorbește despre aceasta în cunoștință de cauză: „Într-o zi, s-a abătut asupra mea duhul deznădejzii. Mi se părea că Dumnezeu m-a osândit pentru totdeauna și că nu mă voi mântui, iar sufletul meu nu va scăpa de chinul cel veșnic. Îl simțeam pe Dumnezeu ca neîndurător și neînduplecat. Starea aceasta a durat ceva mai mult de un ceas. Duhul acesta era atât de chinuitor și apăsător, încât este cumplit chiar și numai să-mi aduc aminte. Sufletul nu-l poate îndura multă vreme. În astfel de clipe, poți să te pierzi pe vecie.”

Așadar, pentru o dreaptă cumpănire, osândirea de sine la iad trebuie neapărat însoțită de o puternică nădejde în Dumnezeu: „Trebuie să ne osândim pe noi înșine, dar să nu deznădăjduim de milostivirea și dragostea lui Dumnezeu.”

Se cuvine să observăm că nădejdea îi apare starețului drept o cale la fel de bună de a ajunge la smerenie ca și păstrarea minții în iad: „Domnul m-a învățat să țin mintea mea în iad și să nu deznădăjduiesc și așa sufletul meu învață să se smerească.” Prin acestea două, înjugate, pot fi alungați diavolii și Satana, care încetează să se mai arate, și omul iese biruitor din lupta cu ei, nemaivând a se teme din pricina lor și aflând pacea inimii.

Părinții subliniază și ei în repetate rânduri primejdia pe care o reprezintă pentru viața duhovnicească deznădejdea, considerată de ei o patimă foarte rea și vătămătoare⁵⁴, insuflată cel mai adesea direct de demoni⁵⁵. Astfel, se spune despre avva Isidor că uneori vrăjmașii îl duceau la deznădejde spunându-i că va fi aruncat în iad⁵⁶. Altui Bătrân i s-a arătat Satana și i-a zis: „Pentru ce te nevoiești atâta? Crede-mă, nu te vei mântui.”⁵⁷ Tot așa, altuia Satana i-a zis: „Îți spun că mergi la osândă.”⁵⁸ „Demonul – spune Sfântul Ioan Gură de Aur – nu are la îndemână armă mai cumplită decât deznădejdea; de aceea mai mult se bucură dacă deznădăjduim decât dacă păcătuim.”⁵⁹

Părinții cred, de asemenea, că deznădejdea îl poate duce pe om la părăsirea vieții duhovnicești și la lăsarea lui în voia patimilor. Chiar Sfântul Pavel spune: „Înstrăinați fiind de viața lui Dumnezeu, din pricina [...] împie-

⁵⁴ Ea poate să-l piardă pe om din punct de vedere duhovnicesc și să-l ducă la ucidere de sine, după cum arată în mai multe rânduri Sf. Ioan Gură de Aur.

⁵⁵ A se vedea mai ales Sf. Ioan Gură de Aur, *Omilii la Ioan*, LXXVIII, 1. *Către Staghirie ascetul...*, I, 1; I, 2; II, 1.

⁵⁶ *Pateric*, Pentru avva Isidor, 6.

⁵⁷ *Apostegme*, seria anonimilor, N 529.

⁵⁸ *Apostegme*, seria anonimilor, N 586.

⁵⁹ *Despre căință*, I, 2.

tririi inimii lor, aceștia petrec în nesimțire și s-au dat pe sine desfrânării, săvârșind cu neșaf toate faptele necurăției” (Ef. 4, 18-19). Sfântul Macarie Egipteanul se numără fără nici o îndoială printre acei Părinți care insistă cel mai mult asupra primejdiilor duhovnicești ale deznădejdiei, arătând că ea este lucrare diavolească și îndemnând prin urmare la păstrarea cu orice preț a nădejdiei în Dumnezeu. Astfel, el spune că: „nenumărate sunt uneltirile vrăjmașului care încearcă să ne despartă de nădejdea și de dragostea de Hristos. Căci sau aduce înlăuntrul sufletului necazuri prin duhurile răutății, sau îi înfiripă acestuia gânduri spurcate și neîngăduite, dezgropând amintirea păcatelor de mai înainte, ca unul ce voiește să strecoare în el moleșeală și gânduri de deznădejde, că nu-i mai este cu putință să dobândească mântuirea, socotind că aceste gânduri le naște sufletul cu totul de la sine și nu e un duh străin care le seamănă cu răutate și vrea să se ascundă. Deci sau face acestea, sau aduce dureri trupești sau ocări și necazuri. Dar cu cât mai mult trimite vicleanul aceste săgeți împotriva noastră, cu atât mai mult se cuvine să ne prindem de nădejdea în Dumnezeu și să știm sigur că e voia Lui ca să dea la încercări sufletele care Îl iubesc, ca să vadă dacă Îl iubesc cu adevărat.”⁶⁰

Felul în care este formulat sfatul lui Hristos către starețul Siluan este de un echilibru absolut și face cu putință

⁶⁰ *Parafrază la Macarie Egipteanul*, 147. Cf. *ibidem*, 117: „Se întâmplă, zice, adeseori, să-ți șoptească Satana în inimă și să-ți spună: Știi toate relele câte le-ai făcut; sufletul tău s-a umplut de fărădelegi, s-a îngreunat de multe și cumplite păcate. Să nu-ți rămână ascuns că el face aceasta ca să te împingă la deznădejde pe motiv de părută smerenie [...]. Deci tu răspunde-i așa: Dar eu am asigurările scrise ale lui Dumnezeu Care zice: Nu vreau moartea păcătosului, ci să se întoarcă prin pocăință și să fie viu (Iez. 33, 11)”. A se vedea, de asemenea, *Omilii duhovnicești* (Col II), XI, 15.

biruirea celor două gânduri care, după cum spune chiar starețul, sunt amândouă insuflate de diavol și, deși diametral opuse, pot și unul, și celălalt să-l ducă pe om la pierire: „Ești un sfânt” și „Nu te vei mântui”. O nădejde oarbă care l-ar lipsi pe om de vederea păcătoșeniei sale și deci de smerenie, ca și sentimentul propriei păcătoșenii lipsit de orice nădejde de mântuire sunt două rătăcirii de ordin spiritual de care omul trebuie să se ferească. În lumina unei asemenea observații se cuvine privită atitudinea paradoxală a avvei Sisoe despre care aflăm din *Pateric*. „Trei bătrâni au venit la avva Sisoe, auzind cele despre dânsul. Și i-a zis lui cel dintâi: Părinte, cum pot să mă mântuiesc de râul cel de foc? (Dan. 7, 10). Iar el nu i-a răspuns. I-a zis cel de-al doilea: Părinte, cum pot să mă mântuiesc de scrâșnirea dinților (Mt. 8, 12) și de viermele cel neadormit? Apoi cel de-al treilea: Părinte, ce voi face, că aducerea-aminte a întunericului celui mai dinafară (Mt. 8, 12) mă omoară? Și, răspunzând bătrânul, le-a zis: Eu de nici una din acestea nu-mi aduc aminte, căci milostiv fiind Dumnezeu, nădăjduiesc că va face cu mine milă. Și auzind cuvântul acesta, bătrânii s-au dus mânăniți. Dar nevoind bătrânul să-i lase să se ducă mânăniți, întorcându-i, le-a zis: Fericiți sunteți, fraților, și vă fericesc pe voi. Că cel dintâi dintre voi a zis despre râul de foc, cel de-al doilea despre tartar și cel de-al treilea despre întuneric. Deci, dacă acest fel de aducere-aminte vă stăpânește mintea, cu neputință este ca voi să mai greșiți. Dar ce voi face eu, cel împietrit cu inima, care, nefiind slobod să știu că este chin pentru oameni, în tot ceasul păcătuiesc?”⁶¹ Cei trei bătrâni veniți să ceară sfat de la avva Sisoe își țineau cu toții mintea în iad, dar, după cum se vede din cuvintele lor, le lipsea nădejdea și de aceea, mă-

⁶¹ *Pateric*, „Pentru avva Sisoe”, 19.

nați de mâhnire și deznădejde, au venit ei la sfânt să-l întrebe cele pentru mântuire. Iar ca singurul leac desăvârșit pentru sufletul lor, bătrânul le dă pildă de nădejde: „milostiv fiind Dumnezeu, nădăjduiesc că va face milă cu mine.” Și-i întoarce pe ei după ce plecaseră nu pentru că s-ar fi răzgândit sau pentru că ar fi crezut că a greșit cu ceva, ci pentru a-i încredința că nevoița lor este cu adevărat mântuitoare de se va însoți cu nădejdea. În ceea ce-l privește, se înțelege că numai din smerenie spune că nu știe „că este chin pentru oameni”, de vreme ce am văzut că și el avea în chip obișnuit nevoița de a-și ține mintea în iad.

Grija pentru buna cumpănire între ceea ce am putea nu-mi „aducerea-aminte de iad” (tot așa cum spunem „aducerea-aminte de moarte”, care, în nevoița ascetică, este o etapă precedentă) și nădejdea mântuirii o aflăm și la alți Părinți. Astfel, Evagrie sfătuiește: „Ci și de ziua Învierii adu-ți aminte și de starea înaintea lui Dumnezeu! Gândește la judecata cea înfricoșată și groaznică! Pune înainte cele ce se păstrează pentru păcătoși, rușinea cea înaintea lui Dumnezeu și a îngerilor și a arhanghelilor și a tuturor oamenilor, muncile, focul cel veșnic, viermele cel neadormit, tartarul, întunericul, scrâșnirea dinților, fricile și pedepsele”. După care însă spune: „Pune înainte și bunătățile cele ce se păstrează dreptilor, îndrăzneala cea înaintea lui Dumnezeu-Tatăl și a Hristosului Lui, a îngerilor și arhanghelilor și a toată mulțime sfinților, Împărăția cerurilor și a darurilor ei, bucuria și desfătarea ei!” Și adaugă: „Pomenirea acestora amândurora adu-o la tine. Și pentru judecata păcătoșilor lacrimează și plângi temându-te ca nu cumva și tu să fii întru acestea. Iar pentru cele ce se păstrează dreptilor, bucură-te și te veselește. Și pe acestea te sârguiește să le dobândești, iar de acelea să te înstrăinezi.”⁶²

⁶² *Ibidem*, „Pentru avva Evagrie”, 1.

A auzi din gura unui sfânt că e vrednic de iad poate fi izvor de deznădejde pentru cei care-l ascultă, după cum vedem dintr-un cuvânt al Bătrânilor: unul care mersese să-l vadă pe un sihastru vestit pentru sfințenia sa și care-l auzise pe acela socotindu-se cel mai mare păcătos și spunând că locul lui este printre cei osândiți la iad, întors printre ai săi, le spune cu amar: „Atunci, fraților, mai bine să ne bucurăm de cele din lume, de vreme ce nu vom avea parte de mântuire. Cu adevărat, dacă cel care s-a nevoit până la atâta bătrânețe, căutând să-I placă lui Dumnezeu, spune că este cu totul nevrednic de mila Lui, ce vom spune noi, care în toate zilele petrecem în păcate? Atunci bătrânul, auzind de cuvântul aceluia, a zis încă: Nu, copiii mei, acesta nu-i lucru plăcut lui Dumnezeu! Căci și eu, și noi toți nădăjduim în mila lui Dumnezeu, căci e mai mare milostivirea Lui decât păcatele noastre. Iar cele dinainte le-am spus pentru ca să-mi smeresc gândul și ca să luați seama și să nu vă mândriți cu faptele voastre cele bune, ci să stăruiți în smerenie.”⁶³

Să menționăm, în sfârșit, și legătura strânsă dintre îndemnul „Ține-ți mintea în iad și nu deznădăjdui” – privit în totalitatea lui – și virtutea răbdării și a stăruinței pe care Sfinții Părinți le socotesc fundamentale pentru viața duhovnicească, mai ales în fața împotrăvirilor de tot felul pe care le are omul de înfruntat. În aceeași perspectivă, putem sugera o apropiere între acest îndemn și aceste alte cuvinte ale Mântuitorului: „Cel care va răbda până la sfârșit, acela se va mântui” (Mt. 24, 13).

Concluzii

1. La capătul acestei analize, vedem că îndemnul „Ține-ți mintea în iad și nu deznădăjdui” corespunde, în fiecare dintre cele două părți ale sale, ca și în ansamblul lui, unei învățături și unei practici tradiționale ale spiritualității ortodoxe, puternic prezente mai ales în nevoința Părinților pustiei. În fond, această formulă nu aduce nimic nou; ea ne amintește de necesitatea unei atitudini care în asceza tradițională își are locul alături de practici mai cunoscute, ca judecarea și învinuirea de sine, plânsul și lacrimile pentru păcate, „aducere aminte de moarte” și „aducerea-aminte de judecată”, frica de Dumnezeu, cu toate că ea stă pe o treaptă mai înaltă a urcușului duhovnicesc.

Totuși, aici, deosebit de frapantă este formularea în sine și cu siguranță ea impresionează în mod deosebit, mai mult decât formulările asemănătoare pe care le putem afla în scrierile patristice din vechime. Pe de altă parte, faptul că Hristos însuși i-a dat acest sfat lui Siluan îi conferă formulei o putere și mai mare. Ea devine un adevărat cuvânt evanghelic prin care se confirmă o dată mai mult caracterul tradițional, profund creștin, ca și valoarea înaltă a acestei practici, care primește astfel chezașia personală și limpede a lui Hristos. Dar în contextul în care a fost rostită, formula capătă valoare de poruncă specială și chiar de poruncă unică pe care Mântuitorul i-o dă atunci anume lui Siluan; ea dobândește, ca să spunem așa, o valoare absolută. De acum înainte, atitudinea la care-l îndeamnă Hristos devine pentru Siluan forma esențială a vieții sale duhovnicești și calea pe care trebuie s-o urmeze pentru a se mântui.

2. Se pare că la unii Părinți această practică ține de meditație; ea capătă forma unei reprezentări, care privește deci mai înainte de toate mintea, scopul fiind adesea, pe de o

parte, de a chibzui asupra primejdiei pe care o reprezintă păcatul și de a te feri de el, iar pe de altă parte, de a tinde cu mai multă tărie spre bunătățile hărăzite celor care împlinesc voia lui Dumnezeu. La starețul Siluan aflăm ceva mai mult decât atât, și anume sentimentul profund și foarte dureros, pe care-l cunoaște inima sa în care s-a coborât mintea, că este vrednic de iad, suferind încă de pe acum chinurile de acolo, îngemănat însă cu nădejdea, care izvorăște din inima astfel încercată, că va fi mântuit prin harul lui Dumnezeu. La Sfântul Siluan osândirea la chinurile iadului și desfătarea de bunătățile cele cerești nu apar ca alternative în egală măsură posibile. El se socotește încă de pe acum vrednic de iad și suferă de pe acum chinurile celor osândiți acolo; dar în vreme ce osândiții, fiind judecați la sfârșitul vieții lor, zac cu adevărat în iad, el își păstrează totuși nădejdea că, atunci când va fi judecat, „cu toate acestea”, se va bucura de milostivirea lui Dumnezeu.

3. Este limpede că sfatul lui Hristos are menirea de a-i arăta lui Siluan cum să se curățească și să se ferească de tot păcatul, cum să scape de sub stăpânirea diavolului și a demonilor și să se izbăvească din iad, și mai cu seamă cum să dobândească smerenia cea mai adâncă. Către această virtute – care, alături de dragoste, este virtutea creștină prin excelență și care ocupă în spiritualitatea Sfântului Siluan un loc central – țintesc cele două părți ale îndemnului „Ține-ți mintea în iad și nu deznădăjdui”. Tot spre ea țintesc învățătura și nevoințele asemănătoare pe care le-am întâlnit la Sfinții Părinți. Cel care-și ține mintea în iad și-și pune întreaga sa nădejde în mila lui Dumnezeu se înfățișează înaintea Lui ca un adevărat „sărac cu duhul”, desprins cu totul de lume și de sine însuși și care nu-și mai pune nădejdea în sine și-n propriile puteri. El știe prin cercarea lucrului că tot binele nu poate veni decât de la singur Dumnezeu. Și așa rugăciunea lui

ajunge la o ardoare și stăruință necunoscute mai înainte. El poate acum să zică împreună cu Apostolul: „Nu eu mai trăiesc, ci Hristos trăiește în mine” (Gal. 2, 20). El înțelege prin cercare un alt cuvânt al Domnului: „Puterea Mea se desăvârșește în slăbiciune” (2 Cor. 12, 9). Iar în acest adânc al golirii sale, primește plenitudinea harului. Pentru că s-a pus pe sine mai prejos de toți, ajunge mai mare decât toți (cf. Mt. 20, 26). Pentru că s-a făcut pe sine mic, va fi mare în Împărăția cerurilor (cf. Mt. 18, 4). Pentru că s-a socotit pe sine slugă netrebnică, bună de aruncat în întunericul cel mai din afară (cf. Mt. 25, 30), este numit de Dumnezeu slugă bună și credincioasă, vrednică să intre întru bucuria Domnului ei (cf. Mt. 25, 21).

4. Pentru că sfatul „Ține-ți mintea în iad și nu deznădăjdui” este dat de Însuși Hristos și are greutatea unui cuvânt evanghelic, de asemenea, pentru că acest sfat corespunde unei practici atestate a Părinților din vechime și – după cum o dovedește istoria cizmarului din Alexandria – chiar a unor laici cu viață duhovnicească îmbunătățită, în sfârșit, pentru că starețul Siluan a experiat și manifestat în mod deplin în propria sa viață puterea lui mântuitoare și sfințitoare, pentru toate acestea el dobândește o valoare normativă universală și, într-o măsură mai mare sau mai mică, el trebuie să-și afle locul în viața duhovnicească a oricărui creștin. Aceste câteva cuvinte conțin o nesecată bogăție de înțelesuri, așa încât fiecare om, în orice moment al existenței sale și potrivit măsurii la care a ajuns, poate afla în ele ajutorul de care are nevoie pentru a stăruii și a înainta pe calea care duce la Dumnezeu.

Iubirea de vrăjmași

Multe religii îndeamnă la iubirea de aproapele, însă numai creștinismul cere să-i iubim pe vrăjmași. Din acest punct de vedere, Noul Testament pare că se rupe de Vechiul Testament¹, care răspundea violențelor cu legea talionului: suflet pentru suflet, ochi pentru ochi, dinte pentru dinte, mână pentru mână, picior pentru picior, arsură pentru arsură, rană pentru rană, vânătăie pentru vânătăie (Ieș. 21, 23-25). Hristos însuși semnaleză această unicitate și ruptură atunci când zice: „Poruncă nouă dau vouă: Să vă iubiți unul pe altul. Precum v-am iubit Eu pe voi, așa să vă iubiți și voi unul pe altul. Întru aceasta vor cunoaște toți că sunteți ucenicii Mei, dacă veți avea dragoste unii față de alții” (In. 13, 34-35), și mai ales atunci când dă această învățătură de temelie – pe care o redăm integral, pentru că din ea izvorăște întreaga învățătură patristică: „Ați auzit că s-a zis: ochi pentru ochi și dinte pentru dinte. Eu însă vă spun vouă: Nu vă împotriviți celui rău, iar cui te lovește peste obrazul drept, întoarce-i-l și pe celălalt [...] Ați auzit că s-a zis: Să iubești pe aproapele tău și să urăști pe vrăjmașul tău. Eu însă vă zic vouă: Iubiți pe vrăjmașii voștri, binecuvântați pe cei ce vă blestemă, faceți bine celor ce vă urăsc și rugați-vă pentru cei ce vă vatămă și vă prigonesc, ca să fiți fiii Tatălui vostru Celui din ceruri, pentru că El face să răsară soarele peste cei răi și peste cei buni și trimite ploaie peste cei dreți și peste cei nedreți” (Mt. 5, 38-45); „Și precum voiți să vă

¹ Cf. Sf. Irineu de Lugdunum, *Demonstrația propovăduirii apostolice*, 96. Sf. Ioan Gură de Aur, *Despre desfătarea celor viitoare*, 4.

facă vouă oamenii, faceți-le și voi asemenea; și dacă iubiți pe cei care vă iubesc, ce mulțumire aveți? Căci și păcătoșii iubesc pe cei care îi iubesc pe ei. Și dacă faceți bine celor care vă fac vouă bine, ce mulțumire aveți? Că și păcătoșii fac același lucru” (Lc. 6, 31-33); „Și dacă îmbrățișați numai pe frații voștri, ce faceți mai mult? Au nu fac și păgânii același lucru? Fiți, dar, voi desăvârșiți, precum Tatăl vostru Cel ceresc desăvârșit este” (Mt. 5, 47-48).

În Vechiul Testament, legea talionului, înțeleasă în sensul ei pozitiv, avea scopul de a înfricoșa², și oamenii cei drepți nu s-au ferit s-o calce pentru a răspunde unor porunci mai înalte, care le preînchipuiau pe cele ale lui Hristos³. Însă citită după literă, ea pare să acorde răz-bunării cheazăia unei legi dumnezeiești, ajungându-se astfel cel mai adesea la o înlănțuire de violențe care nu se mai sfârșesc. Porunca lui Hristos de a întinde și celălalt obraz celui care te lovește, spulberă această înlănțuire. Însă Hristos nu poruncește doar să nu răspundem răului cu rău, ci și să răspundem răului cu bine. Ucenicul lui Hristos se deosebește nu numai de păcătoși, ci și de

² După cum remarcă Sf. Ioan Gură de Aur: „Legea veche a dat porunca aceasta nu ca să ne scoatem ochii unii altora, ci ca să ne stăpănim mâinile. Că frica de a nu ni se scoate ochii ne oprește de a scoate și noi ochii altora” (*Omilii la Matei*, XVIII, 1).

³ Sf. Ioan Gură de Aur ni-l dă drept pildă pe prorocul Samuel, care le spunea vrăjmașilor săi: „Să nu fie una ca asta ca să mă depărtez de Domnul Dumnezeuul meu și să nu strig pentru voi în rugăciune!” (1 Rg 7, 8), pe Moise, care-I cere lui Dumnezeu: „Rogu-mă acum, de vrei să le ierți păcatul acesta, iartă-i; iar de nu, șterge-mă și pe mine din cartea Ta, în care m-ai scris!” (Ieș. 32, 32) (*La cruce și la tâlhar*, I, 5; II, 5; *Omilii la Ioan*, LXXI, 3) și pe Iosif, care nu s-a mulțumit doar să-i ierte cu totul pe frații săi, uitându-le greșeala, dar s-a arătat milostiv și plin de grijă față de ei și-i îndemna să nu se certe pe drum (Fc 45, 24) (*Omilii la Facere*, 64, 7; *Omilii la Ioan*, 71, 3). Iar Sf. Isaac Sirul îl dă drept pildă pe prorocul Elisei, care le-a dat vrăjmașilor lui să mănânce și să bea (*Cuvinte despre nevoiță*, 56).

păgâni, prin aceea că nu se mărginește la a-i iubi pe cei care-l iubesc și-i fac bine, ci se străduiește să-i iubească și pe cei care-l urăsc și-l prigonesc. El este chemat la desăvârșirea care-I este proprie lui Dumnezeu, Cel care se îngrijește deopotrivă de toți oamenii, fie ei buni sau răi.

Bineînțeles că porunca de a ne iubi vrăjmașii – care este legată de cea de-a doua poruncă: să-l iubești pe aproapele tău ca pe tine însuși, dar și de cea dintâi: iubește-L pe Dumnezeu, Cel care iubește la fel de mult toate făpturile Sale – și-a aflat răsunet și în învățătura Părinților. Dar, cercetându-le scrierile, vedem cu ușurință că nici unul dintre ei nu i-a acordat în învățătura sa un loc atât de important și nu i-a recunoscut un rol fundamental ca Sfântul Siluan Athonitul⁴. Porunca de a ne iubi vrăjmașii, precum și cea de a ne ține mintea în iad și a nu deznădăjdui – pe care Hristos i-a dat-o lui Siluan și pe care stăruțelul a aruncat-o lumii ca pe o plută de salvare – sunt stâlpii de susținere ai vieții și învățăturii Sfântului Siluan, căci prin ele a ajuns la cele două mari virtuți creștine – iubirea și smerenia –, înălțate până la capătul scării duhovnicești, acolo unde puterea harului dumnezeiesc dez-mărginește firea omenească.

O analiză a diferitelor componente ale învățăturii Sfântului Siluan, pusă în legătură cu contribuțiile tradiției patristice pe aceeași temă, ne va permite să înțelegem întreaga importanță și semnificație a acestei învățături.

⁴ Dacă această temă este deseori întâlnită la Sf. Ioan Gură de Aur, de obicei în cadrul comentariilor la pasajele din Sfânta Scriptură în care ea este prezentă, este izbitor faptul că în mulțimea de cuvinte ale Bătrânilor ea nu este explicit evocată decât de două ori, și nici măcar o singură dată în scrieri duhovnicești majore, ca acelea ale Sf. Macarie cel Mare, Sf. Ioan Scărarul sau Sf. Isaac Sirul. În schimb, o remăsim aproape de douăzeci și cinci de ori în puținele rânduri care ne-au rămas de la Sf. Siluan.

I. Cine sunt vrăjmașii noștri?

În primul rând este important să știm cine sunt acești vrăjmași ai noștri pe care starețul Siluan, urmându-I lui Hristos, ne cere să-i iubim.

a) Vrăjmașii noștri pot fi mai întâi oamenii, mai mult sau mai puțin apropiați, cu care suntem sau am fost în legătură și care într-un fel sau altul ne fac să suferim din pricina lor. Starețul îi pomenește doar pe cei care ne ocărăsc și ne supără. Dar vrăjmași ai noștri sunt desigur și cei care ne urăsc, ne vor răul, vor să ne vatăme în vreun fel⁵, care ne prigonesc (cf. Mt. 5, 11), se poartă urât cu noi, ne blestemă (cf. Lc. 6, 28; Rom. 12, 14), ne batjocoresc⁶ (cf. Mt. 5, 11; 1 Cor. 4, 12), ne vorbesc de rău (cf. Mt. 5, 11; 1 Pt. 3, 16), ne nedreptățesc⁷ sau constituie într-un fel sau altul o amenințare pentru noi. De asemenea, vrăjmași sunt și cei care ne-au jignit, ne-au disprețuit, ne-au umilit, ne-au chinuit, ne-au mâhnit⁸, cei care nu ne iubesc, nu ne prețuiesc și se feresc de noi⁹.

b) În al doilea rând, pentru starețul Siluan vrăjmașii pe care trebuie să-i iubim sunt vrăjmașii lui Dumnezeu, cei care, știind bine că El există, nu țin seama de El, și, de asemenea, vrăjmașii credinței¹⁰ și ai Bisericii, cei care

⁵ La întrebarea: „Care sunt vrăjmașii pe care ni s-a poruncit să-i iubim?”, Sf. Vasile cel Mare răspunde: „Caracteristic vrăjmașului este să vatăme și să pună la cale cele rele. Deci orice om care vatămă pe cineva în orice chip poate să fie numit vrăjmaș...” (*Regulile mici*, 176).

⁶ Cf. Sf. Simeon Noul Teolog, *Cele 225 de capete teologice și practice*, I, 29; 92.

⁷ Cf. *ibidem*, I, 29.

⁸ Cf. *ibidem*, I, 92.

⁹ Cf. *ibidem*, I, 29.

¹⁰ Arhim. Sofronie remarcă: „Vorbind despre vrăjmași, starețul folosea un limbaj adecvat mediului în care se afla, când se vorbea și se scria mult despre vrăjmașii credinței. În ceea ce-l privește, el îi îm-

L-au tăgăduit pe Hristos, cei care sunt departe de adevăr și săvârșesc răul și care, prin urmare, vor avea de îndurat chinurile iadului.

În multe pasaje din scrierile stareșului se vede că el îi numește vrăjmași pe cei care s-au îndepărtat de la adevăr, care nu-L cunosc pe Dumnezeu și care I se împotrivesc și, prin urmare, merg spre pieire: „Sufletul are milă pentru vrăjmași și se roagă pentru ei, pentru că s-au depărtat de la adevăr și merg la iad. Aceasta este iubirea de vrăjmași.” „Omul bun gândește: Tot cel ce rătăcește de la adevăr merge spre pierzanie, și pentru aceasta îi este milă de el. Dar omul care n-a învățat de la Duhul Sfânt să iubească sigur nu se va ruga pentru vrăjmașii săi [...]. Înțelegeți, e atât de simplu! Sunt vrednici de milă cei care nu-L cunosc pe Dumnezeu și care I se împotrivesc. Inima mea suferă pentru ei și lacrimi curg din ochii mei.” „Omul care-L poartă în sine pe Duhul cel Sfânt, chiar dacă nu în chip deplin, suferă pentru toți oamenii, zi și noapte. Inima lui este plină de milostivire pentru toate fapăturile lui Dumnezeu și mai ales pentru cei care nu-L cunosc pe Dumnezeu sau I se împotrivesc și care, din această pricină, vor merge în focul chinurilor. El se roagă pentru ei zi și noapte, mai mult chiar decât pentru sine, ca toți să se pocăiască și să-L cunoască pe Domnul.”

Mai multe fragmente se referă limpede la cei care L-au tăgăduit pe Hristos, ca de pildă această istorisire din *Pateric* pe care Sfântul Siluan o citează de două ori: „Avva Paisie se ruga pentru ucenicul său (care se lepădase de Hristos și își luase femeie evreică¹¹), pentru ca Domnul să-l ierte. Și i-a plăcut Domnului rugăciunea lui și a voit să-l mângâie

părtea pe oameni nu în dușmani și prieteni, ci în cei care Îl cunosc pe Dumnezeu și cei care nu-L cunosc” (*Viața Sfântului Siluan Athonitul*, p. 141).

¹¹ Ucenicul, fiind călugăr, păcătuisese prin călcarea voturilor monahale

chiar El și venind i-a zis: Paisie, de ce te rogi pentru acesta, cel care s-a lepădat de Mine? Iar Paisie i-a zis: Doamne, Tu ești milostiv, iartă-l! Atunci Domnul i-a spus: Paisie, prin dragoste Mi te-ai asemănat Mie! Căci mult Îi place Domnului să ne rugăm pentru vrăjmași.”¹²

În trei locuri, Sfântul Siluan ne îndeamnă, de asemenea, trebuie să-i privim ca vrăjmași ce trebuie iubiți, pe vrăjmașii Bisericii și pe cei care o persecută: „Dacă cineva prigonește Biserica, rugați-L pe Domnul zicând: «Doamne, noi toți suntem făpturile Tale. Ai milă de robii Tăi și întoarce-i la pocăință.» Atunci vei purta în chip simțit harul în sufletul tău. [...] La început silește-ți inima să-i iubească pe vrăjmași [...]” „Tu spui: «Vrăjmașul prigonește sfânta noastră Biserică. Cum aș putea să-l iubesc?» La aceasta îți voi răspunde: Sărmanul tău suflet nu L-a cunoscut pe Dumnezeu. N-a cunoscut cât de mult ne iubește și cu câtă dragoste așteaptă El ca toți oamenii să se căiască și să se mântuiască. [...] El a trimis pe pământ pe Duhul Sfânt, Care învață sufletul să-i iubească pe vrăjmași și să se roage ca și ei să se mântuiască.” „Domnul ne-a poruncit: Iubiți pe vrăjmașii voștri (Mt. 5, 44). Dar cum putem să-i iubim, când ei făptuiesc răul? Sau cum să-i iubim pe cei care prigonesc sfânta noastră Biserică? Când Domnul mergea spre Ierusalim, și samarinienii n-au voit să-L primească, Ioan Teologul și Iacob erau gata să facă să se pogoare foc din cer ca să-i mistuie. Dar Domnul le-a spus cu blândețe: «N-am venit să-i pierd pe oameni, ci ca să-i mântuiesc» (Lc. 9, 54-55). Tot așa și noi, nu trebuie să avem decât un singur gând: ca toți să se mântuiască.”

¹² Aceeași istorisire este relatată în alt loc, cu foarte ușoare deosebiri, mai ales la final: „Paisie, prin iubirea ta, te-ai asemănat mie!” Am citat a doua versiune, pentru că din ea apare mai limpede legătura cu iubirea față de vrăjmași.

Cei din lume percep mai puțin această a doua categorie de dușmani decât pe cea dintâi – a dușmanilor personali –, însă în ochii celor care viețuiesc în mediul monahal ea are o mai mare importanță, pentru că, datorită rânduiei de viață la care se supun în relațiile cu frații din mănăstire¹³, ei au mai puțin de-a face cu dușmani personali propriu-ziși, dar în schimb sunt foarte sensibili la ceea ce vătămă integritatea credinței, înțeleasă nu numai ca adevăr dogmatic predat de Biserică – căruia i se împotrivesc necunoașterea lui Dumnezeu și erezia –, ci și ca „viață în Hristos” – căreia i se împotrivesc păcatul –, viață al cărei mediu este Biserica, în calitatea ei de „trup al lui Hristos”.

Pe de altă parte, dacă e ceva obișnuit ca Părinții să-i socotească pe vrăjmașii lui Dumnezeu (cf. Rom. 1, 30) și pe dușmanii credinței și ai Bisericii drept propriii noștri dușmani, nu este un lucru obișnuit ca ei să ne ceară să-i iubim pe astfel de oameni. Sfântul Grigorie de Nyssa afirmă chiar că nu numai că nu este rău să-i urăști, dar este chiar un lucru cuvenit: „În ceea ce mă privește, spun că a-i urî pe vrăjmașii lui Dumnezeu este un lucru îndreptățit, și că o astfel de ură este pe placul Stăpânului, iar vrăjmași îi numesc pe aceia care, într-un fel sau altul, tăgăduiesc slava Stăpânului.”¹⁴ Într-adevăr, a-i iubi pe vrăjmașii lui Dumnezeu nu înseamnă, oare, a cădea în primejdia de a li te alătura lor și de a ajunge într-un fel solidar cu ei? De acest lucru se tem cei mai mulți dintre Părinți, care, din prudență și spirit pedagogic, se feresc să îndemne la iubirea vrăjmașilor lui Dumnezeu și ai dreptei credințe. Numai la Sfântul Isaac Sirul mai aflăm această

¹³ Motiv pentru care mari scriitori din rândul monahilor, ca Evagrie, Sf. Macarie Egipteanul, Sf. Ioan Casian sau Sf. Ioan Scărarul, așa cum am remarcat deja, aproape că nu vorbesc în scrierile lor despre iubirea de vrăjmași în înțelesul ei cel dintâi.

¹⁴ *Epistole*, III, 8.

iubire pentru „vrăjmașii adevărului”, adică și pentru cei care sunt vrăjmași ai lui Dumnezeu și pentru cei ce sunt vrăjmași ai Bisericii, ca și pentru eretici – care sunt deopotrivă vrăjmași ai lui Dumnezeu și ai Bisericii. Inima plină de milă – spune el – „aduce rugăciune cu lacrimi în tot ceasul și pentru... dușmanii adevărului și pentru cei ce-l vatămă pe el, ca să fie păziți și iertați”¹⁵. Sfântul Siluan, ca și Sfântul Isaac Sirul, probează înălțimea discernământului la care a ajuns și care-i îngăduie, când e vorba despre vrăjmașii adevărului, să facă deosebire, pe de o parte, între dușmănia și erezia pe care aceștia le manifestă și care, desigur, trebuie urâte și, pe de altă parte, să țină seamă de realitatea lor fundamentală de fapte ale lui Dumnezeu, pe care, dimpotrivă, se cuvine să le iubim, în duhul dragostei și al milei, dorind mântuirea lor. Prin puterea unui astfel de discernământ ajung sfinții să nu-i mai judece pe cei care păcătuiesc. Astfel, Maica Singlitichia îndeamnă să urâm boala, iar nu pe cel bolnav¹⁶, iar avva Varsanufie scrie: „Nu putem să nu judecăm ca necuvenită fapta însăși care este necuvenită. Căci altfel cum putem scăpa de vătămarea pe care ne-o aduce ea? [...] Dar pe cel ce o săvârșește nu trebuie să-l osândim...”¹⁷ Sfântul Siluan, la fel, scrie că „Duhul Sfânt învață sufletul să-i iubească pe vrăjmași și să se roage pentru ei, ca și ei să se mântuiască”, dar „dacă-i judecăm după faptele lor, sunt vrednici de osândă”.

c) Pentru Sfântul Siluan, vrăjmași ai noștri sunt, de asemenea, Satana și diavoli. Această observație este desul de obișnuită. Îndeobște diavolul este numit de Sfânta Scriptură și de Părinți „vrăjmașul”, și vrăjmășia lui este vrăjmășie față de oameni, față de Dumnezeu și de Hris-

¹⁵ *Cuvinte despre nevoință*, 81.

¹⁶ *Pateric*, „Pentru Maica Singlitichia”, 23.

¹⁷ *Scrisori duhovnicești*, 453.

tos, față de credință și Biserică, în ea cuprinzându-se toate formele de dușmănie pe care le-am amintit mai sus, duse la extrem. În general, Părinții îndeamnă să-i urâm pe diavol și pe demoni, acesta fiind înțelesul pe care ei îl dau locurilor din Sfintele Scripturi – îndeosebi din Psalmi¹⁸ – în care ni se cere să-i urâm pe vrăjmași. Sfântul Grigorie de Nyssa, de pildă, spune că: „Legiuitorul vieții noastre a poruncit o dușmănie, anume cea față de Șarpe [...]. Și spune: «Să iubești pe aproapele tău și să-l urăști pe vrăjmașul tău», poruncindu-ne să-l privim drept vrăjmaș numai pe cel potrivit firii noastre.”¹⁹ În schimb, e ceva cu totul neobișnuit ca diavoli să fie numărați printre acei vrăjmași pe care ni se cere să-i iubim. Părinții sunt conștienți de marea primejdie pe care o poate constitui pentru creștini îndemnul de a-i iubi pe diavoli, și anume aceea de a se solidariza într-un anume fel cu ei, deschizându-se influenței lor sau chiar ajungând să fie robiți de ei. Sfântul Siluan, alături de Sfântul Isaac Sirul, face parte dintre acei puțini Părinți care arată ca desăvârșită iubirea care se revarsă și asupra diavolilor. Acești doi sfinți dau astfel mărturie de înălțimea viețuirii lor duhovnicești – Sfântul Siluan spune că Însuși Duhul Sfânt este Cel care îl învață pe om o asemenea iubire – și de marele lor discernământ, care le îngăduie să urască lucrarea diavolului și a demonilor, și în același timp să-i iubească pe ei ca pe niște fap-turi ale lui Dumnezeu – create dintru început ca îngeri, prăbușiți din această stare din propria lor vină –, plângându-i pentru starea nenorocită și plină de cea mai mare suferință în care au căzut ca urmare a îndepărtării lor de Dumnezeu și de bunătățile dumnezeiești. „Duhul Sfânt – scrie Sfântul Siluan – ne învață să iubim; și atunci vom

¹⁸ De pildă, *Psalmul 138*, 21-22, și toate versetele în care diavoli sunt numiți în chip simbolic „vrăjmași”.

¹⁹ *Epistole*, III, 6.

avea milă chiar și de diavoli, căci s-au despărțit de bine și au pierdut smerenia și dragostea de Dumnezeu”. Și încă: „Duhul lui Dumnezeu ne învață iubirea de tot ce există și sufletul are milă pentru toate făpturile; îi iubește și pe vrăjmași și plânge chiar și pentru diavoli, pentru că au căzut și s-au despărțit de bine.” Aceste cuvinte și o astfel de atitudine ne amintesc pe dată de unul dintre cele mai cunoscute texte ale Sfântului Isaac Sirul: „Ce este inima plină de milă? Arderea inimii pentru toată zidirea, pentru oameni, pentru păsări, pentru dobitoace, pentru draci și pentru toată făptura.”²⁰

II. Ce înseamnă a iubi pe vrăjmași

Iubirea este o stare a sufletului care, în sine, nu poate fi descrisă în chip adecvat. Putem însă arăta care sunt condițiile și manifestările ei. În acest fel, urmând cuvintele Părinților, vom putea stabili treptele iubirii de vrăjmași, de la cele de jos până la cele mai înalte²¹.

Prima treaptă, după Sfântul Ioan Gură de Aur, este să nu facem noi cei dintâi ceva rău²².

A doua, după același sfânt, să nu ne răzbunăm cu aceeași măsură pentru răul care ni s-a făcut²³.

²⁰ *Cuvinte despre nevoiță*, 81.

²¹ Cea mai sistematică clasificare o aflăm la Sf. Ioan Gură de Aur, care numește nouă trepte: „Prima treaptă, să nu începi să faci rău; a doua: după ce răul a fost săvârșit, să nu răsplătești răul cu rău; a treia: să nu faci celui ce te-a supărat ceea ce ai suferit tu, ci să fii liniștit; a patra: lasă să ți se facă rău; a cincea: lasă să ți se facă mai mult rău decât vrea cel ce-ți face rău; a șasea: nu urî pe cel ce ți-a făcut rău; a șaptea: iubește-l; a opta: fă-i chiar bine; a noua: roagă-te lui Dumnezeu pentru el” (*Omilii la Matei*, XVIII, 4).

²² *Omilii la Matei*, XVIII, 4; *Omilii la Facere*, XXVII, 8.

²³ *Omilii la Matei*, XVIII, 4.

Primele două trepte par să nu țină propriu-zis de iubirea de vrăjmași, totuși le amintim aici pentru că ele constituie temeiuri condiții elementare ale relațiilor dintre oameni, într-atât de instinctivă este pornirea de a te lupta cu dușmanul sau de a te răzbuna, ca să nu mai vorbim de faptul că această tendință a primit și garanția legii vechi-testamentare a talionului, înțeleasă literal.

A treia treaptă este să nu te răzbuni defel²⁴, lăsând răzbunarea în grija lui Dumnezeu, după cuvântul Apostolului: „Nu răsplățiți nimănui cu rău pentru rău” (Rom. 12, 17); „Nu vă răzbunați singuri, ci lăsați loc mâniei lui Dumnezeu, căci scris este: A Mea este răzbunarea; Eu voi răsplăti, zice Domnul” (Rom. 12, 19). În acest sens, Sfântul Isaac Sirul sfătuiește: „Lasă-te prigonit și nu prigoni. Lasă-te răstignit și nu răstigni. Lasă-te nedreptățit și nu nedreptăți. Lasă-te clevetit și nu cleveti.”²⁵

A patra treaptă este să nu i te împotrivești celui ce-ți vrea răul, după cuvântul Mântuitorului: „Eu însă vă spun vouă: Să nu stați împotriva celui rău” (Mt. 5, 39).

A cincea, să nu te mânii pentru ce-ți face vrăjmașul²⁶, ci să înduri²⁷, dând dovadă de răbdare²⁸, suferind răul ce ni se face²⁹, după pilda Apostolului: „Prigoniți fiind, răbdăm” (1 Cor. 4, 12) și potrivit acestei stări ideale pe care el ne-o prezintă în altă parte: „de vă robește cineva, de vă

²⁴ Sf. Ioan Gură de Aur, *Omilii la Matei*, XVIII, 4; *Omilii la Ioan*, LXXI, 3. Avva Dorotei, *Învățăături de suflet folositoare*, VIII, 5.

²⁵ *Cuvinte despre nevoință*, 58.

²⁶ Cf. Sf. Maxim Mărturisitorul, *Capete despre dragoste*, I, 38; II, 49.

²⁷ Cf. Sf. Ioan Gură de Aur, *Omilii la I Corinteni*, XVI, 6. Marcu Ascetul, *Despre cei ce cred că se îndreptează din fapte*, 45. Sf. Isaac Sirul, *Cuvinte despre nevoință*, 56. Sf. Simeon Noul Teolog, *Cele 225 de capete*, 29.

²⁸ Cf. Sf. Maxim Mărturisitorul, *Capete despre dragoste*, I, 38; 71.

²⁹ Cf. *ibidem*, I, 71.

mănâncă cineva, de vă ia ce este al vostru, de vă privește cineva cu mândrie, de vă lovește cineva peste obraz, răbdați” (2 Cor. 11, 20).

A șasea treaptă este să nu te întristezi în sufletul tău pentru necinstirile, batjocurile, încercările și necazurile pricinuite de vrăjmași³⁰ sau, după cum spune Sfântul Simeon Noul Teolog, de a avea omul „la vremea ispitelor, în chip neschimbat, aceeași bună simțire egală pentru cei ce îl batjocoresc în față, îl calomniază, îl judecă, îl osândesc, îl înjură, îl scuipe în față ca și pentru cei ce iau în afară înfățișarea prieteniei, dar pe ascuns fac aceleași lucruri, fără să se poată ascunde de fapt”³¹. Să observăm că o asemenea atitudine are și ea diferite trepte: pe treapta cea mai de jos, ea poate fi o formă de dispreț, și deci opusă iubirii; pe o altă treaptă, poate exprima indiferență, deci nu are încă dragoste; pe treptele cele mai înalte, ea este o dovadă a nepătimirii și, încă și mai sus, a iubirii celei desăvârșite.

Treapta a șaptea este să socotești ocările drept o binefacere³², să te bucuri³³ și să-I mulțumești lui Dumnezeu pentru ele³⁴. Cel care a urcat pe această treaptă simte ce înseamnă aceste cuvinte ale lui Hristos: „Fericțiți veți fi când vă vor ocări și vă vor prigoni și vor zice tot cuvântul rău împotriva voastră, mințind pentru Mine” (Mt. 5, 11). Îndeobște, Părinții ne îndeamnă să-l privim pe cel care ne ocărăște ca pe un doctor trimis de Pronie ca să ne tămă-

³⁰ Sf. Isaac Sirul, *Cuvinte despre nevoință*, 56. Sf. Simeon Noul Teolog, *Cele 225 de capete*, I, 92.

³¹ *Loc. cit.*

³² Cf. Sf. Vasile cel Mare, *Regulile mici*, 176. Sf. Varsanufie și Ioan, *Scrisori duhovnicești*, 383; 680. Avva Dorotei, *Epistole*, 7.

³³ Cf. Sf. Varsanufie și Ioan, *op. cit.*, 383. Sf. Simeon Noul Teolog, *Cele 225 de capete*, 29.

³⁴ Cf. Sf. Varsanufie și Ioan, *op. cit.*

duiască sufletul de boli (îndeosebi de slava deșartă și de mândrie)³⁵, arătând că răul care ni se face ne aduce câștig duhovnicesc și aici, pe pământ, și în veșnicie. Astfel, în *Pateric* citim că „de-ți vei aduce aminte de cel ce te-a necăjit sau te-a necinstit sau te-a păgubit, dator ești să-ți aduci aminte de el ca de un doctor trimis de Hristos și să-l ai pe el ca un făcător de bine, că însuși necazul tău arată că-ți bolește sufletul. Că de nu boleai, nu pătimeai. Deci dator ești să mulțumești fratelui și să te rogi pentru dânsul, că prin el cunoști boala ta, și să primești cele de la el ca pe niște doctorii trimise de la Iisus.”³⁶ Avva Ioan de Gaza, făcând o referire generală, scrie: „De suntem drepți, încercarea de la vrăjmași ni se face spre sporire, iar de suntem păcătoși, spre iertarea păcatelor și spre îndreptare, spre deprinderea și învățarea răbdării.”³⁷

A opta treaptă este să ne predăm de bunăvoie ocărilor³⁸, după cuvântul Mântuitorului: „De te lovește cineva peste obrazul drept, întoarce-i și pe celălalt” (Mt. 5, 39).

A noua treaptă, să vrei să suferi mai mult rău decât ți se face³⁹.

Treapta a zecea: să nu-i urăști pe cei care-ți fac rău⁴⁰.

A unsprezecea treaptă este să nu ții minte răul, să nu păstrezi mânie și supărare față de vrăjmași⁴¹. „Dragostea

³⁵ Cf. *Pateric*, XVIII, 20-21. Avva Dorotei, *Epistole*, 7. Ignatie Briancianinov, *Despre rugăciunea lui Iisus*, III.

³⁶ *Pateric*, XVIII, 22.

³⁷ *Scrisori duhovnicești*, 383.

³⁸ Cf. Sf. Ioan Gură de Aur, *Omilii la Matei*, XVIII, 4. Sf. Isaac Sirul, *Cuvinte despre nevoință*, 58.

³⁹ Cf. Sf. Ioan Gură de Aur, *op. cit.*

⁴⁰ Cf. Sf. Ioan Gură de Aur, *op. cit.* Sf. Maxim Mărturisitorul, *Capete despre dragoste*, II, 49.

⁴¹ Cf. Sf. Maxim Mărturisitorul, *ibidem*, II, 49; IV, 84. Avva Dorotei, *Învățăături de suflet folositoare*, VIII, 6. Ignatie Briancianinov, *op. cit.*, III.

este, propriu-zis, lepădarea a tot cugetul potrivit, dacă dragostea nu socotește răul (1 Cor. 13, 5).⁴²

Treapta a douăsprezecea este să nu-i învinuiești pe vrăjmași, să nu-i osândești, să nu-i vorbești de rău⁴³ și să nu spui altora răul care ți s-a făcut⁴⁴.

A treisprezecea treaptă este să nu-i disprețuiești⁴⁵.

A paisprezecea treaptă este să nu ne îngrețoșăm de ei și să nu-i respingem⁴⁶.

A cincisprezecea, gândul la ei și la cele ce ne-au făcut să nu trezească în noi nici cea mai mică amărăciune⁴⁷ ori tristețe⁴⁸.

A șaisprezecea treaptă: să nu-i judecăm deloc⁴⁹, ci să ne vedem propriile noastre greșeli, după cuvântul lui Hristos: „Nu judecați, ca să nu fiți judecați. [...] Pentru ce vezi paiul din ochiul fratelui tău și nu vezi bârna din ochiul tău?” (Mt. 7, 1-3).

A șaptesprezecea treaptă: să-i iertăm din toată inima⁵⁰, pentru a ne învrednici să cerem de la Dumnezeu iertarea păcatelor noastre în rugăciunea pe care Însuși Domnul ne-a învățat s-o spunem: „Și ne iartă nouă greșelile noastre, precum și noi iertăm greșiților noștri” (Mt. 6, 12) și pentru a dovedi credința în cuvântul Său: „Că de veți ierta oamenilor greșelile lor, ierta-va și vouă Tatăl vostru Cel

⁴² Scara, XXX, 4.

⁴³ Sf. Maxim Mărturisitorul, *op. cit.*, IV, 35.

⁴⁴ Sf. Isaac Sirul, *op. cit.*, 56, 58.

⁴⁵ Cf. *ibidem*, 60.

⁴⁶ Sf. Ioan Gură de Aur, *op. cit.*, XVIII, 5. Sf. Maxim Mărturisitorul, *op. cit.*, IV, 84.

⁴⁷ Cf. Sf. Maxim Mărturisitorul, *ibidem*.

⁴⁸ Cf. Avva Dorotei, *op. cit.*, VIII, 6.

⁴⁹ Cf. Ignatie Briancianinov, *op. cit.*, III.

⁵⁰ Cf. Sf. Ioan Gură de Aur, *op. cit.*, XVIII, 4. Marcu Ascetul, *Despre cei ce cred că se îndreptează din fapte*, 47.

ceresc greșelile voastre” (Mt. 6, 14). Forma cea mai înaltă de iertare este de a uita cu totul răul care ni s-a făcut, după cum spune Sfântul Simeon Noul Teolog: „Dar nease-mănat mai mare lucru decât toate acesta socotesc că este ca omul să uite cu desăvârșire cele ce le-a suferit și să nu-și aducă aminte de ceva din ceea ce i s-a întâmplat, fie că lipsesc, fie că sunt de față cei ce l-au supărat, ci să-i primească pe aceștia la fel ca pe prieteni, în convorbiri și la masă, fără nici o gândire la cele întâmplate.”⁵¹

Aceste prime șaptesprezece trepte nu ne urcă însă până la iubire, ele sunt doar condiții care trebuie neapărat îndeplinite și etape pregătitoare, pentru că iubirea nu este doar lipsa urii și a dușmăniei, ci o stare cu mult mai înaltă⁵². Sfântul Maxim Mărturisitorul scrie în această privință: „Cel care nu pizmuiește și nu se mânie pe cel care l-a întristat și nu ține minte răul de la el, prin aceasta încă nu are și dragoste față de acela. Căci poate să nu răsplătească răul cu rău chiar dacă nu are încă dragoste, pentru că așa e porunca”⁵³; „cel ce nu iubește pe cineva, prin aceasta încă nu-l și urăște; iar cel ce nu-l urăște, încă nu-l și iubește. Ci poate să stea la mijloc: adică nici să-l iubească, nici să-l urască”⁵⁴. Abia treptele următoare ne vor conduce cu adevărat la iubire.

A optsprezecea treaptă este să ne dăm toată silința ca să ne împăcăm cu vrăjmașii noștri⁵⁵, după cum poruncește Hristos: „mergi întâi și împacă-te cu fratele tău” (Mt. 5, 24), „împacă-te cu pârașul tău degrabă, până ești cu el pe cale”

⁵¹ Sf. Simeon Noul Teolog, *op. cit.*, 92.

⁵² Cf. Sf. Ioan Gură de Aur, *Despre feciorie*, 1.

⁵³ Sf. Maxim Mărturisitorul, *op. cit.*, II, 49.

⁵⁴ *Ibidem*, II, 50.

⁵⁵ Cf. Sf. Ioan Gură de Aur, *Omiliile la Facere*, XXVII; 8; *Omiliile la Matei*, XVIII, 5.

(Mt. 5, 25). Printr-o asemenea purtare se vădește dorința de uniune, de înțelegere, care stă la temelia iubirii, opusul ei fiind tendința spre dezbinare și separare.

Treapta a nouăsprezecea este să ai milă și compătimire pentru ei⁵⁶, urmând astfel îndemnul lui Hristos, dat o dată cu porunca iubirii de vrăjmași: „Fiți milostivi, precum Tatăl vostru milostiv este” (Lc. 6, 36). Sfântul Isaac Sirul spune că pentru cel cu adevărat milostiv față de toate făpturile create, și deci și față de vrăjmași: „gândul la ele și vederea lor fac să curgă din ochi șiroaie de lacrimi. Din mila multă și apăsătoare și plină de stăruință ce stăpânește inima, inima se strânge și nu mai poate răbda să audă sau să vadă vreo vătămare sau vreo întristare cât de mică ivită în vreo zidire.”⁵⁷

Cel ajuns pe a douăzecea treaptă nu numai că nu așteaptă să fie răzbunat de Dumnezeu, dar chiar dorește ca El să nu-i pedepsească vreodată. Sfatul Apostolului: „Nu vă răzbunați singuri, iubiților, ci lăsați loc mâniei lui Dumnezeu, căci scris este: «A Mea este răzbunarea; Eu voi răsplăti, zice Domnul»” (Rom. 12, 19) a fost dat pentru cei începători, care abia dacă puteau să-și stăvilească pornirea de a se răzbuna. Această a douăzecea treaptă, în chip pozitiv, constă în a voi ca Dumnezeu să-i ierte pe vrăjmașii noștri, să-i păzească și să-i mântuiască⁵⁸.

A douăzeci și una treaptă este să ne rugăm lui Dumnezeu pentru ei⁵⁹, împlinind astfel cuvântul lui Hristos:

⁵⁶ Sf. Isaac Sirul, *op. cit.*, 56.

⁵⁷ *Ibidem*, 81.

⁵⁸ Cf. *ibidem*.

⁵⁹ Cf. Sf. Ioan Gură de Aur, *Omilii la Facere*, IV, 16; XXVII, 8; *Omilii la Matei*, XVIII, 3-4; *Omilii la Ioan*, LXXI, 3; *Omilii la I Corinteni*, V, 4; XVI, 6; *La cruce și la tâlhar*, I, 5; II, 5; *Omilie la cuvântul: „Doamne, de voiești...”*, 4; Sf. Varsanufie și Ioan, *Scrisori duhovnicești*, 31, 97; Avva Dorotei, *Învățăături de suflet folositoare*,

„Rugați-vă pentru cei ce vă vatămă și vă prigonesc” (Mt. 5, 44; cf. Lc. 6, 28). Sigur că aflăm rugăciunea pentru vrăjmași și pe primele trepte, însă atunci ea este un mijloc de a ne feri și de a ne curăți de simțirile necuvenite, ca ura, ținerea de minte a răului, dușmănia și, mai ales, de mândria de care sunt legate⁶⁰. Pe treptele mai înalte, rugăciunea nu se mai face pentru sine, ci pentru celălalt; prin ea se dovedesc compătimirea și dragostea față de cel ce ne dușmănește și ea face să sporească, să se întărească și să se manifeste aceste atitudini pozitive⁶¹. Atunci, prin ea I se cere lui Dumnezeu să Se milostivească de cel ce ne vrăjmășește, să-i ierte păcatele, să-l mântuiască și să-i facă parte de tot binele⁶². Semn de rugăciune sinceră și izvorâtă dintr-o adevărată milă sunt durerea inimii și lacrimile care o însoțesc⁶³. Cel milostiv, scrie Sfântul Isaac Sirul, „aduce rugăciune cu lacrimi în tot ceasul și pentru cele necuvântătoare, și pentru dușmanii adevărului, și pentru cei ce-l vatămă pe el, ca să fie păziți și iertați”⁶⁴. Cel care-și iubește dușmanii, spune Sfântul Maxim Mărturisitorul, „chiar suferă pentru ei, dacă vremea o cere”⁶⁵.

A douăzeci și doua treaptă este să-i iubești⁶⁶. Ceea ce, după Sfântul Simeon Noul Teolog, înseamnă a-i „iubi din suflet pe aceștia și, în plus, a întipări în mintea noastră

VIII, 6; *Epistole*, 6; Sf. Simeon Noul Teolog, *Cele 225 de capete*, I, 92; Ignatie Briancianinov, *op. cit.*, III.

⁶⁰ Cf. Avva Dorotei, *Învățăături de suflet folositoare*, VIII, 6; Sf. Maxim Mărturisitorul, *op. cit.*, III, 90.

⁶¹ *Ibidem*.

⁶² Cf. Sf. Ioan Gură de Aur, *Omilii la Facere*, 4, 7.

⁶³ Cf. Sf. Simeon Noul Teolog, *op. cit.*, III, 25. Ignatie Briancianinov, *op. cit.*, III.

⁶⁴ *Cuvinte despre nevoie*, 81.

⁶⁵ Sf. Maxim Mărturisitorul, *op. cit.*, I, 72.

⁶⁶ Cf. Sf. Ioan Gură de Aur, *Omilii la Facere*, IV, 7; *Omilii la Matei*, XVIII, 4; *Omilii la Romani*, XXVII, 3.

fața fiecăruia dintre ei și a-i îmbrățișa fără patimă ca pe niște prieteni adevărați, cu lacrimi de iubire sinceră”⁶⁷.

A douăzeci și treia treaptă este să le vrei și să le faci binele⁶⁸, potrivit poruncii lui Hristos: „Binecuvântați pe cei ce vă blestemă, faceți bine celor ce vă urăsc” (Mt. 5, 44; cf. Lc. 6, 27-28); „iubiți pe vrăjmașii voștri și faceți bine” (Lc. 6, 35); „tot ce voiți să vă facă vouă oamenii faceți-le și voi lor” (Lc. 6, 31), pe care o reia Apostolul Pavel: „Binecuvântați pe cei ce vă prigonesc, binecuvântați-i și nu-i blestemați” (Rom. 12, 14); „căutați ce este bine înaintea tuturor oamenilor” (Rom. 12, 17); „dacă vrăjmașul tău flămânzește, dă-i să mănânce; dacă însetează, dă-i să bea” (Rom. 12, 20). Așa s-au purtat Apostolii, după cum înșiși mărturisesc: „Ocărați fiind, binecuvântăm” (1 Cor. 4, 12). Unui mirean, care-l întreba prin scrisoare cum să se poarte cu unul care i-a făcut rău, Sfântul Ioan de Gaza îi răspunde doar atât: „Fă-i lui bine.”⁶⁹ Sfântul Isaac îndeamnă: „Arată mulțimea milostivirii tale în bunătățile cu care răsplătești pe cei ce te-au nedreptățit”;⁷⁰ el observă că „e un lucru mare [...] a ajuta pe cei păcătoși mai mult decât pe cei drepti”⁷¹. La rândul său, Sfântul Maxim arată că atunci am ajuns la iubire când „putem răsplăti răul cu bine fără silă” și că „a face bine din îndemn lăuntric celor ce ne urăsc este propriu numai dragostei duhovnicești desăvârșite”⁷². De altfel, dragostea nu stă numai în a face bine vrăjmașilor noștri, ci și în a

⁶⁷ *Cele 225 de capete...*, I, 92.

⁶⁸ Cf. Sf. Ioan Gură de Aur, *Omilii la Facere*, IV, 7; *Tâlcuire la Psalmul 7*, 4; *Omilii la Matei*, XVIII, 3-4; *Omilii la Efeseni*, VII, 4; *Omilii la Fapte*, I, 4; Sf. Maxim Mărturisitorul, *op. cit.*, I, 72.

⁶⁹ Sf. Varsanufie și Ioan, *Scrisori duhovnicești*, 679.

⁷⁰ *Cuvinte despre nevoiță*, 56.

⁷¹ *Ibidem*, 58.

⁷² *Capete despre dragoste*, II, 49.